ცისკარი

1861

აგვისტო.

წელიწადი მეხუთე.

ჩოდება თხზულებათა:

I. — სიტყვა, თქმული ქუთაისის სობოროში. . . გაბრიელ ეპისკოპოზისა.

II. — რევაზ გოდაბრელიძე. (იმერული ლექსი). . . ან. ფურცელაძისა.

III. — ლექსები სხვა და სხვა მწერალთა.

IV. — განხილვა საქართველოს ისტორიისა და ლიტერატურის ძროისა . . . თომ. საყვარელიძისა.

V. — ბოსტნის მემამულეები . . . ნ. ჯაყელისა.

VI. — გაზეთში მოუხსოვრობისათვის. . . ი. კერესელიძისა

— სხვა და სხვა ამბავი. (იხილე მეორე გვერდზედ).

ტფილისს.

კერესელიძის ტიპოგრაფიაში.

სიტყუა

ხარებასა ზედა, თქმული ქუთაისის სობო-
როსა შინა გაბრიელ ეპისკოპოზისაგან.

აჰა, ესერა ამიერითგან მნატრიდნენ
მე ყოველნი ნათესავნი, რამეთუ მიყო
ჩემთანა დიდებული მძლიერმან (ლუკ. ა)

ესრეთ იწინასწარმეტყუელა ყოვლად-წმინდამან ქალწულმან მარიამ, ოდეს მიიღო ხარება მთავარ ანგელოზისაგან: «გიხაროდენ მიმადლებულო მარიამ უფალი შენთანა:» აწ ჩუჱნ ვიცით, ვითარ აღსრულდა ეს წინასწარმეტყუელება: ყოველნი ნათესავნი, რომელნი აწ აღიარებენ სჯულსა ქრისტე-სსა ნატრვენ სახელსა მისსა ყოველსა ზედა

პირსა ქვეყანისასა. უპატიოსნესად ხერუვიმ-
თასა დ~ აღმატებით უზესთაესად ხერაბიმთასა.
ვგალობთ სახელსა მისსა ჩვენ მართლმადი-
დებელნი ქრისტიანენი; ყოველთა გონიერ-
თა ქმნილებათა ღვთისათა ანგელოზთა დ~ მთა-
ვარ ანგელოზთა უზენაეს შეიქმნა, სახელი
მისი დიდებული; ყოველთა შინა ჩვენთა
ლოცვათა, შემდეგ უზენაესისა დ~ თაყვანის
საცემელისა სახელისა ღვთისა ჩვენისა
უწოდებთ სახელსა დედოფლისა მარიამისასა
დ~ ვსთხოვთ მას შუამდგომელობასა მისა მი-
სა მისისადმი. ერთი მხოლოდ ყოველსა
შინა კაცობრივსა ნათესავსა გამოუჩნდა იგი
ღირსად, რათა მიეღო სიტყვა ღვთისა დ~
ემსახურა საიდუმლოჲსა განხორციელები-
სასა. რაჲ იყო მიზეზი ესე ვითარისა მისა-
სა აღმატებისა, რომელთა ღირსებითა დ~ სა-
თნოებითა მიიზიდა მან ესოდენი მადლი ღვ-
თისა? რაჲსათჳს იქმნა იგი რჩეულ ყოვე-
ლთა შინა კაცობრივსა ნათესავსა ესრე ვი-
თარისა ხარისხისათჳს? განზრახვა დ~ გამოკვ-
ლევა თჳსებათა ყოვლად წმინდისა ღვთის
მშობლისათა. ფრიად საჭირო არს დ~ სასარ-
გებლო ყოველთა ქრისტიანეთათჳს, გარნა

უმეტესად ქრისტიანეთა ქალთათჳს; ვინაჲდ-გან იგი იყო თჳთ ქალი, პირველი სახე და მაგალითი რომელისა წინადაგვიგებს ბაძვად ჩუჱნ ქრისტიანეთა, სახარება არის თჳთ ყოვა-ლი ჩუჱნი იესო ქრისტე, ხოლო მეორე, უმეტესად დედობრივისა სქესისათჳს, დედო-ფალი ჩუჱნი, ღუთის მშობელი მარიამ. გარნა, რომელი იყო პირველი და უმთავ-რესი თჳსება ქალწულისა მარიამისა? რით იყო იგი განსხვავებული სხუათა პირთაგან მისისა სქესისა? რომელმან მისმან თჳსებამან ჰყო იგი სანატრელი ცისა და ქუეყნისა? პირ-ველი, საკუთარი და განმასხვავებელი თჳსება მისი იყო ის, რომელ ყოველი მისი ღვთა-ებრივი სისრულე და დიდება იყო შინაგან მისსა, სულისა და გულისა შინა მისსა,—და გარეგან, გამოსაჩენად; სისრულე მისი იყო დაფარული კაცთაგან, ხოლო ცხად ერთისა ღუთისათჳს. სული მისი იყო ტაძარი ღუთისა ცხოველისა, უწინარეს ვიდრე სხეული მისი შეიქმნა ტაძრად ცხოვლად განხორციელებუ-ლისა სიტყჳს ყოველთა წმინდათა კაცთათჳს. თქმული არს წერილსა შინა, რომელ ცხოვრება მათი დაფარული არს ღმერთსა შინა,

გარნა უმეტესად იქმნის ესე ღ̃თის მშობ-
ლისათჳს, რომლისა ყოველი გონება დ̃ არ-
სება იყო დაფარული ღ̃თის არსებასაშინა.
გარეშეობა მისი არა გამოიჩენდა არცა ერთს
მისსა დაფარულსა დიდებულებასა! ვერავინ
გამოარჩევდა მას სხუათა ქალთაგან ვერცა შე-
სამოსლითა, ვერცა სიყვარსა ზედა, დ̃ ვერცა
სხჳთა გარეგანითა! ოდეს გულსა შინა მის-
სა ნათობდა ნათელი ღ̃თაებისა, ოდეს ყო-
ველი გონება მისი იყო გართული ზეცი-
ურითა ჰაზრითა დ̃ გული ავსებული გამო-
უთქმელითა სათნოებითა, გარეშეობა მისი
იყო უბრალო დ̃ მსგავსი ყოველთა სხუათა
ქმნილებათა.

ახლა მივიქცეთ ჩუენში დ̃ გავზომოთ
ამ თქმულობითა ზომითა, ესე იგი ღ̃თისა
მშობლის თჳსებითა თჳსებანი ჩუენთა აწინ-
დელითა ქალთა. გარნა ნუ ივიქრებს რო-
მელიმე მათგანი: ვითარ შესაძლო არს გა-
ზომა ჩემისა ცოდვილისა ცხოვრებისა ღ̃თა-
ებრივითა ცხოვრებითა ღ̃თის მშობლისათა?
იგი იყო ალხდილი დ̃ განწმენდილი დ̃ აღვსე-
ბული სულითა წმიდითა, ხოლო მე ვარ
მცხოვრები ცოდვილსა სოფელსა შინა დ̃

ვით შემძლეი ვემსგავსო მას? ჭეშმარიტია ქრისტიანენო, რომელ ღმრთის მშობელი იყო აღმორჩეული ღმრთისაგან განსაკუთრებითა განკარგულებითა და განწმენდილ სულითა წმინდითა, გარნა იგიცა თავით თჳსით თჳსითა სათნოებითა შეიქმნა ღირს ესრეთისა აღმორჩევისა, ხოლო ვინ გიშლის შენცა ეცადო და მოიხილო მადლი ღმრთისა განმწმენდილი? უკეთუ ისურვებ არცა შენთჳს დაზოგავს ღმერთი სულისა თჳსსა წმიდასა უკეთუ შეიქმნები ღირსი მისა. ბოლოს არცა მას ვინმე მოითხოვს და ეძიებს, რომ შენ შეიქმნე თანასწორ ღმრთის მშობლისა გარნა მსგავსი მისი, რაოდენ შესაძლო არს, უკეთუ უნდა იყო შენცა და ესრეთ გავზომოთ ჩუენთა ქალთა ღირსება და თჳსება ზომითა მარიამ დედოფლისა თჳსებითა: რას ეძიებენ აწინდელნი ქალნი და რაში მდგომარეობს მათი სახოება? რას შემენას ცდილობენ ისინი შინაგანითა სათნოებათა, თუ გარეშეთა ღირსებათა თავის გამოსაჩენად? საწყუხაროდ ჩუენდა ჯერ არს თქმად რომელ ახლანდელნი ქალნი სრულიად არ ემსგავსებიან ამასობაში ღმრთის მშობლისა

ყოველი მათი ცდილობა და მათი მისწრაფე-ბა მდგომარეობს გარემოებისა თჳსისა შემ-კობასა და განშვენიერებასა შინა. ყოველი მათი ნუგეში და ჰაზრი არის ტანის შემკობა და თავის გამოჩენა; ნაცვლად ჰაზრის გამდი-დრებისა, გონების განშვენიერებისა, სული-სა შემკობისა კეთილითა და საქებელითა თჳ-სებათა მიერ იგინი მხოლოდ მას ცდილო-ბენ, რომელნი შეიმკონ ტანი მდიდრითა შე-სამოსლითა. პირველი მათი ნუგეში არის რაიმე უბრალო ბრწყინვალე სათამაშო ნივ-თი. დიდ არს და ჰპატიოსან მნიშვნელობა დედ კაცისა ქრისტიანობრივისა საზოგადოე-ბასა შინა. დაუფასებელი ღირსება აქჳს ქალი-სა, აღურაცხელის სარგებლობასა მისცემს იგი მთელსა საზოგადოებასა ქრისტიანობ-რივსა, რომლისაც იგი სცხოვრობს ცხოვრე-ბითა გონიერითა, რომელსაც ყოველსა საქ-მესა ზედა და ქცევასა აქჳს გონიერი ჰაზრი, რომელსაც ერთი სიტყვით იგი არის ჭურჭე-ლი კეთილის ზნეობისა და გონებისა; გარნა ოდეს არა ზრუნავს არაფერს, ნუ არა რასა ფიქრობს, ოდეს ეძიებს მხოლოდ მსოფლი-ოთა ნუგეშთა და კმაყოფილებათა, რომელსაც

ბედნიერება მისი მდგომარეობს გარეგანითა სამკაულითა და მაშინ ჰკარგავს იგი თჳსსა დიდსა მნიშვნელობასა.

ქრისტიანო ქალო? ღმერთმან მოგცა შენ დიდი და პატიოსანი მნიშვნელობა, რათა იყო შენ სამკაული საზოგადოებისა არათუ მდაბლად მშვენიერებითა პირისა და შესამოსლისა შენისათა, არამედ სულისა და ზნეობისა შენისათა. რათა შენცა, შენითა კეთილითა ზნეობითა, გონიერითა და კეთილითა ქცევითა სიწმინდითა და სიმშჳდითა ეხმარე განვრცელებასა სასუფეველისა ღმრთისასა ქუეყანასაზედა, ხოლო შენ ესოდენ სულ-მოკლეხარ, ესოდენ გაგიწყდება შენი მშვენიერი მნიშვნელობა, რომელი მისდევ მცირეთა, ამაოთა უხმართა ნივთთა და ნუგეშთა სოფლისათა; შენ უნდა ჰპოულობდე ბედნიერებასა შენსა აღსრულებასა შინა დიდისა და პატიოსნისა მოვალეობისა შენისასა, ვითარცა დედისა, ვითარცა მეუღლისა, ვითარცა შვილთა აღმზრდელისა ოჯახისა მმართველისა საზოგადოებასა შინა კეთილზნეობის განმავრცელებელისა, ხოლო დაგიტოვებიეს შენ ეს ყოველი და ხედავ შენსა ნუგეშსა

და ბედნიერებასა ამათა შინა სამკაულთა. ღმერთმან, განგებ მოგცა შენ განსხვავებული ბუნება, შეგამკო შენ გულითადითა გრძნობილებითა, ნაზიანათა ზნეობითითა საგრძნობელითა რათამცა შენ გესარგებლნა ამათ თვსებათა აღსრულებულიად შენისა მოვალეობისა, დაგენერგა გულისა შინა ძეთა და ძმათა შენთა კეთილნი მიდრეკილებანი; ხოლო ნაცვლად ამისა ვითარცა შენ მიესწრაფები ეგრეთვე სხუათამცა მიიზიდავ ამაოთა კმაყოფილებათადმი. იწყე შენცა ფიქრობა და განზრახვა ყოველთა ნივთთათვს; ნუხარ დაბინებული, ნუხარ რეგვენი ვიდრე სიბერემდე! შენცა გმართებს შეიძინო სიმაგრე ხასიათისა, სიმტკიცე ჰაზრისა, ურყეველობა ზნეობისა, რათა სხუათა მიიზიდავდე კეთილისა ყოფაქცევისადმი და არა სხვანი მიგიზიდავდენ შენ ცოდვისადმი.

რევაზ გულაბერიძე

(იმერული ლეგენდა)

(თარგმანი.)

იმ ალაგს, სადაც ვუდარის ხეობა, ვა-ნერწყვლიბული სანაპიროთი მამულებზედ, ამ ლეკის ალაგს მდელოვანი გორაკის, მეფეთევ და მენებულად მოლაპარაკის ხეებში: იქ პირდაპირ სასაფლაოს და მოუდევნელის ლ. ხ. სა იმედ ნასყიდა," რომელიც დამოკიდებულან წ-მთელილად ნანგრევები, — ქვეშ მე ჩვეულნი ხე-თა, ამჟამად ლითონებული, მოქმედებითა სურათა, ეხლაც კი დიდი მდებარეობს მეფეთა ლაშა მეფ-ლის აშენების ვერის გადაბრუნებისა.

მრავალი წყალი გავიდა მას აქეთ, რაც

მოხდა გადასავალი, რომელსაც ჩუენ ყანობაზე ჩუენთა მკითხველთა: ზღვერი წყალი ჩაყქა-რებია ცოფიანს ფურილის ვრცელის რიონში და მრავალთა მშვენიერთა ქალთა დაუკარგა-ვთ თვისნი სალტანი მშვენიერებანი; გარნა ყოველის წელიწადს, ღვთისა წმ. იოანნე ნათლის მცემელისას მოგროვდებიან გარემე მცხოვრებნი ეკლესიასა შინა, ამენებულის რევაზ გოდაბრელიძისა მიერ ალთქმით დადე-ბულით მისმიერ ღმერთთან თვის საკვრველის განთავისუფლებისათვს, და სასოებით ითმენს ხალხი მოხსუცთაგან ამბავსა ამ საკვრველე-ბაზედ.

დიდი ხანია მას აქეთ, რომლისაც იმერეთი სულგრძელად აიტანდა ყუნდრუკის მისთვს განგებლობას მეფის სოლომონისას; რა რომ თურქნი დაუსჯელად აოხრებდნენ ამ მშვენიერს მხარესა და წარატყუევებდნენ ჰარე-მში ცოლითა და ასულითა, ხოლო მეთა და მმათა მოამლოყრებდნენ მშიმის საქმეებითა, საცხოვრებლა ქმაწვლი რევაზ გოდაბრელიძე, მშვენიერი სახითაც და სულითაც. ეხლა იქ-ნება, ცოცხალი იმოგებოდეს იმისთანა ახალი გაზრდა, როგორიც იყო რევაზ! იმისთანა

შავით და სუჭუჭით თმათ, როგორიცა ჰქონდა მას, მჭრადლა დაჰფარეჳდნ ფაფანაკნი და არავის არ მაცუმს ეხლო, რომ ამოსყურიდამ დილით ზაფხულის მზის ჰაჰანაქებამდის შუადღისა, მავიდეს მოდინახედამ შორაპანამდინ, ვერავინ ვება ყვირილის, მარყუის და რიონს სავსე წყლოვნებისა,—და ესე ყოველივე რევაზს მოეწონდა თამაშად. მსროლელი და მხედარი იყო საცნაური; ერთის ხმლის შემოკვრით ერთ თვალის დახამხამებაზედ გააგდებინებდა რაცა უნდა გამბედი ფოლოვანივე თავსა, და ნასროლის ტყჳს არ წაუგვიდოდა გაქანებული იხუმი, რომ არ გაეხვრიტა შიგ გულში.

არავინ იყო გოდაზედ ლამაზი და არა ერთისა ამღვრევდა და აღელვებდა ატლასის გულის პირის ქვეშ, მორთულის ოქრომკედის ვარყებილით, დანახვა მის ამპარტავანის ახოვნებისა, წარმტაცის წელისა და განიერისა მხარ ბეჭისა. ფეშხვიაზედ ხშირად უცქეროდა რევაზს მშვენიერი მაკა, ასული მახვიცას ზურაბ კიკოძისი, გოდაზრელიძის ქელიობსანისა... ნათელ სპეტაკად აენთებოდა მის ლოყები, როდესაც მივიდოდა მასთან

ახალ-გაზრდა ბატონი მისი და სიყვარულით უმზერდნენ მას მის ცისკარსა, რომელიც თვით ცა, ოქროვანი სხივი სხივის ცეცხლს, მეფურებურა ამოდაზაა. რევაზ სიხარულით ელის იგი მაგის ნახვს და ყოფით მის საყდელა იგი საუბარ, რომ ფრთხილობა ჩიტი და გან-საცდელი აქვნებდნენ არა არსი მარჯვეს ქუჩა ცხოვს ასეთ უფროსობელი გაზრდი-ნენ ღრუბლი გადაუშუდებდნენ ცეცხლი და ოქროს მარაგი ბერიუ ხედავდა ფეხქვეშ, და გადმოებდა გარემოს ლეგივი თანდათან მამულეურულის სიყვარულის ახალ-გაზრდით ყრმათა, მაგრამ იგი მკერდი გამოცდილი და გონიერი, რომ გამოიყენა სამართლ თვის უმაღლეს ჩვეულებას არ ყოფილა მარჯვე შემო-ხვევს გარეშეთ სიყვარულისა ამ სამართლის თავისთა ყოველის თვის ქალისა. წი-ნამძღვარი, რომელიც შეიქმნებოდა იგი მხნეობით თვის სიკეთის გამოყენებისა და დაუხედავის ჭეშმარიტებას.

იმეორებდა გაიხარა ეს თავისი შემოხვ-ეულისა ცეცხლის ალიონზე. შეიქმნა სიყვარუ-ლი და ქვეყნის მოხუცებული წელიწადში, ცხოველი ტაძარი, შემოქმედი სიკეთის მოსახლე-

ნი მშვიდი: სოფლელები. მოხუცი თუ ყრმა შეიარაღებულნი და საცხენოსნოდ თვისი სახსა-თა და ვინეჯვი მიდიოდნენ საბრძოლოდ თა-ვადის წინამძღოლითა და ატამანებითა ამაღლებს თვისი საყდარი და მიუდგინეს ჯარნი. ფეხოსანმ. **200** ათასი შეიარაღებული მხედრობა-ზარუშისა, რომელთაცა საწინამძღვრო აზნა-ურნი მისი ვაჭრისა რუსის ვოლდირელი. მისი ნუჟოისა ... ან მოკვდეს და ან გაათავისუფლოს.

მჭედლელნი და ვაჭარნი იყვნენ გამოსაღებ-ზა მისა მეფისაგან მიცემით; მოსავალნი მო-ლეჟენისა მისი ცხოვრები ცხოველნი განიყრის რუსეთისა მათ ზედ აღმოფხვრის მჭედელთა წინად მეომართვისა, მოსავალი დიდი ხანს განმოფიფხვე სახლით რომელიცა მიესცა, ის ცხოვრებით ქონება თვისი საქონელი იმედით მისის დაბრუნებისა და ნახვის სასარგებლოთ. მოხუცი ბერი ყოველ-დღეს გამოსავალთა და იდუმალი ნუგეშის-ცემა ვქონდა, რომელი მამაცი რუსის ბრძო-ლის ველზედ სამშობლოდ დაამშვიდებდა მის მამათა ვის მომავლისა.

რამეთუ ზედ ვიდა ჯარი თავადის წინა-

თჳისსა ყვირილის, რომელსაცა გამოაცარიელებ-და სრულიად მოსახლეობა საფრანგეთისა. მრავალი ცრემლი იყო დაღვრილი ჟამსა გამოსალმებისა, მრავალი იყო მჭმუნვარე სახე მაგრამ ყოველთაზედ სასოწარკუეთილე-ბით სტიროდა მამა, თუ ვთქო, რომ ისა მარ-ხავდა სასყოფლის გულისას და უწყალოდ სტიროდა მას საფლავზედ. ბოლოს ცხენო-სანნი ავიდნენ მათზედ და მიყვარნენ ხელობას; დაობლებულნი ცოლნი დაშთნენ მან, და მხოლოდ მაშინ, სადაცა უკანასკნელად ნახა რყევაზ, მცქროლი ზედაურს ლოყერჯს ცხენზედ, დასხდნა ალთქმა: მოსვლამდის თჳს საფუძველისა ატაროს ვახშით ფეროთმაცქი ქჳა.

ორისავ ჯარები შეერთდნენ ეკკლესიას-თან წმ. ნიკოლოზისა და დაიძრნენ მაღლის ხმობისაგნ, ანუ ხევისაგნ გასცდნენ რა ვაწროებსა და ვავიდნენ მდინარეს, მომარ-თა ამოდგნენ გასავალი ქუჩებითა და მოკალოდ-ლის ნავს ტოტებითა, რათა ამით შეეკრას გზა მტერთა თჳსთა ალასრულეს რა ესე გამგზავრდნენ კაპლად.

მზე მოდგვარა მთებსა და ალარცა თუ ერთი

სხივი მისი მოეფინებოდა წვერთა მთათასა სრულიად შემოსილთ მწვანითა; ვარსკვლავნი აღმოჩნდებოდნენ დაბნელებულს ცაში, როდესაც ქართა დაინახეს ნაპირნი მიყრულისა და ქვრილისა. ცხენნი მათნი საშოვნებით დაეწაფნენ სამშობლოს წყლებსა და არა ერთმან მეომარმან ჰკითხა შვერცხლისა ცამცა მათა, თუ რა ანბავი იყო მათს, მხოლოდ დღეს დილით მათგან დატოვებულს სახლებში?.. თვალნი გაუწყვეტნენ ნაგრძელებში მეწყლით ვოშკით; ველის მიწაში მოთავსდნენ ამხანაგნი, და მხ ხურთ რომელნიცა დიდს ხანს ფათქურებდნენ ცხენებთან, და შემდგომს დაიბანაკეს.

დღეს კიდევ მშვდი მილო აქეთ მეომართა, მათ მალიერთ ყდარდელად მიეცნეს მას, მათ ჰკვართმენ სამშობლოს მდინარენი, რომელნიცა ფლიფები აქეთ ცვდნი და სამშორნი, მაგრამ ხვალი.. მაგრამ ვინა ჰფიქრობს მოსაოშქოფისა ხვალისათვის?. სმინავს რქვაზს და მამაშე სიზმრები ელანდებიან მას. მას ეჩვენებიან ყოვლებური სხვა და სხვა საგნები: კოშკნი, ზარიანი ფარჩები, სავსე მარგალიტებით ტომრები და დიდროვანნი.

ყურძნის მტევანნი.. და ავგერ განათლდა აღმო-
სავლეთიდგან. სიზმარნი განჰქრნენ და ლამქარ-
თა შეჰკმაზეს რა ცხენები გაგ დნენ ნათელ-
თა მისცემდა ფერადის წყალთა და მთვა-
დნენ ტყეებში თეთრ გალიაქებსა. მთვარელმ-
დინ მიდიან მხედარნი მთა მთა. მზე აჰკს
ნათელის სხივებით მოჰფენს მ წვის და სხი-
ლოდ ზმირს ტყეში ამოასუნთქებს ვცა
თავისუფლად

აქ ფშუკი თვითქო ... მიმქმედარეულთა
ზეგზედ ალერ შიოალობდნენ ფერ...ნი,
მერე ალერ დაჰვერჩნავდა დელეგებს და რო
ემხედა მჭიდელის თვალით სამოდისა, წრ-
ყელი ალერ ... ტყეებდა ზმის ბილიკებში;
მხოლოდ ... ყორანი დაჭაჭ.ნებდა
ჭრაჭანა და მე ... გამოდგებოდა, რა მო-
მკილდნე პასუხისა. ჭორი მიიქნ იმოილა,
ცხენები იდგნენ მილიკდ ქვეში, ფერ...ნები-
დნენ და ...ლ მ.ან.ჭ...დნენ ლიჭ..:
ხანი თხოულობდნენ დასვენებას და საჭმელ-
სა. ჭორები ჩიქმენენ ვაკეზედ, დანაის ცე-
ცხლები, სამგზავროო ქვაბებში ადუღდა
ლობიო, და სამგზავრო ტიკებიდამ ღვინო და-
ნაცდგვემმა ღვინომ შეხსნებ...ეულად ...

ტყუილითა მხედართა. ცხენები გაუშვეს ბუჩ-ქებში, დაიწყეს რა იარაღი სიახლოვეს, იმერულით გულიანად მიჰყვეს ხელი ტრაპე-ზსა. ზოგთა ამოიღეს ხურჯინიდამ ტიკი სიმინდის მჭადი, ზოგთა ყველი, ზოგთა ლორიად გამოხმული ყურმული და ერთის სიტყვით ყველი, რითაც განწირულა სამგზავ-როდ მათმა სახლოსნობამ. — მხიარულად და უდარდელად ქეიფობდნენ თავადნი და აზნა-ურმა მსწრაფლიად გადადიოდა ხელიდამ ხელში.

— „რას დაჭმუქრებულხარ რევაზ?" ჰკითხა წყურეთელმა დავრდომილს რევაზ გოდაბრე-ლიძეს, — განა არ გიხარიან შებრძოლება მტერთა, მოსხრეულით ჩვენთა ტომართა და ქვეყნებთა? დაბრუნდი შინა მამაცო, და ნუ მოჰკვეთი გაუმანსა ამხანაგთა შენთა დავრ-დომილებითა შენითა."

— „არა, შენი ჭირიმე, ჩემო ბატონო, მე ბედნიერი ვარ, რომ შემიძლიან ვიქმნე თანამონაწილე მხნეობისა და განსაცდელისა ჩვენის ჯარებისა, ხოლო მე ვნახე ტყუილი სიზმარი და ყვავმა სამჯერ დასჩხაულა ჩემს ცხენს, რომელსაც მე გაუშვ იგი ველზედ...

მე ვგონებ, რომ ვეღარ ვნახავ მეტად ჩემს საშობლოო მხარეს, ვეღარ დავყნოსავ სამთელის ხატს წმ. იოანნე ნათლის მცემლისას და ვეღარ შევსწირავ მსხვერპლად ჩვენს მამულისას, ვერცა სამოვარსა, წარტაცებული მტრის ხელიდამ, ვერარცა ნაწილს ჩემის საკუთარის სამკვიდროდამ.»

არ იყო პასუხი დამარღვეველი ამა თქმულისა, წარმოთქმულის ასრე ზეჭირთის რწმუნებითა. მეჩვლის დროში, როგორათაც ეხლაცა იმერეთში ჰქონდათ უთვალავნი რწმუნებანი, და ყვავის სამჯერ დაჩხავლებაზე ცხენზედ, არ ალუთქვამდა მათის ფიქრით არაფერს კეთილისა მხედარს.— რათა დახშონ უსიამოვნო გრძნობილობა, მოტრიალეზეთა უფრო გულითადად შესჩვლს ღვინო, თვითო მათ უნდოდათ დაენთქათ ნაღველი მომავლის განშვებისა თვს საყვარელის ამხანაგისა.

შიში არ აწუხებდა გოდაზრულობამეს; ეს შემარცხვენელი მხნეობა იყო უცხო რევაზის გულისა: მხოლოდ მას ენანებოდა მავა, რომელიცა უთუოთ მალე ვერ ანუგეშებდა რომელსაც შეატყობდა მის სიკვდილის, თუ ანუგეშებდა... ო.ჰ, ამ ფიქრზედ სისხლი

უღელიამდა რევაზის მარჯვენში და უნებურად იტაცებდა ხანჯალზედ ჴელს

ბნელის ღამეში შორს უჩვენა ალის სინათლემ გმირებსა, სადაც უნდა მოიპოვონ მტერი. არ დამყოვნებელნი ხანისა შესხდნენ ცხენებზედ და წავიდნენ პირდაპირ იმ ალის სინათლისაკენ, სდევდნენ რა მოუთმენელობით გადახდევინებად ოსმალთა მის შეუწყალებლობისათჳს. ხოლო მეორეს დღეს საღამოზედ მოაღწიეს ჯარებმა საჯავახოსა და ჩაუსხდნენ ხევში, მომლოდნენი მარჯვეს წყაროსა, რათა დაეცნენ მტერთა.

ორსა ოდეს ვერსზედ ხევიდამ და არა შორს ახლოდ ახალის და მწუხარის სოფლის, მდებარებდნენ ოსმალნი და შეაგროვეს რა თჳს შორის ტყვენი და ნაშოვარნი, ემზადებოდნენ საღამოს გაგზავნისათჳს მრავალნი დედაკაცნი და ბაშვნი, თჳთქმის დედისშობილანი, ჴმა მაღლა სტიროდნენ, ინტვრევდნენ რა ჴელებსა, ესალმებოდნენ საუკუნოდ სამშობლოს მხარესა და დამწვარის გულით უცქეროდნენ ფეროვლად გაცეულის ქვეყნებსა, სადაცა ისინი ასრე დიდს ხანს სცხოვრებდნენ, მშჳდათ და ბედნიერად. ცოტ-ცოტათი მყ-

ქარამ მტერთა და დაქანცულებამ ჩააჩუმეს ეს გოდება და თურქთ სადგომში ისმოდა ხან ჩუმი ტირილი, ხან შემაგრებული ყუშე-ბა... და მზღვეველნიც აღარ იყვნენ შორსა დაქუწითებულნი, მოიპარებოდნენ იმერელნი როგორც ტურანი, ჩუმის ნაბიჯით და ერ-ტყმოდნენ თურქთა, უდარდელად მთვლემა-ლთა შემდგომ მთელის დღის ცარცვსა და ბორგვნილებისა.

პირობის ნიშანზედ გავარდნენ თოფები და, გიყინით ზღვისა და გამშმგებისა, მხნე მო-ლაშქრენი გადაერივნენ ხრმალი და ხრმალი; გარნა წარზიდულით დაუხედავის გამბედაობი-თა, არ იანგარიშეს სიმრავლე მტერთა რი-ცხვთა და დაავიწყდათ თავის სიცოცხლე, დი-დს ხანს განგრძელდებოდა კვეთ და კვეთი ბრძოლა, მრავალი მოიღვარა სისხლი; ნა-წილმა ტყუწთა, დატოვეს რა საზოგადო აღრეულებას, მოისწრეს ტყეში შეპარება, მაგრამ გროვა დამცემთა აშკარად ახლოდე-ბოდა და დამალებული მკლავი მხნეთა ილალებოდა კრძლისა და ხან ჯოლის მუ-შაობით. მაგრამ მაინც კიდევ იმერელნი სძალავდნენ. თურქნი, ვერ მისულნი გონად

უცების დაცემისაგან, იგერიებდნენ ყუნდილიათ და დაეცემოდნენ განგმირულნი მზღევართა-გან; გადამთიენილნი ცოცხლად მზად იყვნენ ეთხოვათ მეწყალება და დამორჩილებულ იყვნენ .. უცებ მოისმა ცხენის ფეხის ხმა.. ახალმა ყიჟინამ მოიცა ჰაერი. არიქა, იმე-რლებო! ის არის დასვენებული ჯარი ოს-მალითა; უშველეთ თავთა თქუენთა, თქუენ ვერ მიუძლებთ ბრძოლას ახლად მოსულ-თა მტერთა. თუცა სულით ისევ მხნენი ხართ, მაგრამ სხეულის ღონე გაქვთ მოქან-ცული; გაისწრაფით, თქუენთვის ნაცნობია ბილიკები და ხევები; საქმე ზღუვს აღსრუ-ლებული თქუენისგნით, თქუენ სასტიკად და-საჯეთ მოხრებლები, უშველეთ თავსა! ჯერ ახალი სრვა არ მოსულიყო ბრძო-ლის ადგილს, რომ ტყუა როგორც სეტ-ყვა ჩაერია დანამთენს იმერლის ჯარში.. დაყოვნება აღარ შეიძლებოდა და ყველა გა-მოარჩევდა რა მარჯვეს გზას, შეცვნდნენ ნაცნობს ტყეში.

მაგრამ რევაზ აღარსადა სჩანს; ლურჯი ცხენი მოუთმენლად ელის. ვერ დალოდ-ნებია თვს მხედარსა. ახლა მავას მიუტანენ

ცუდს საგლოვლ ამბავსა, რომელი საყუარელმა მისმა დასდუა თავი ბრძოლაში.

არ მტყუვან სრულიადის სიმართლეს საცოდავს ქალისა: რევაზ არ არის მოკლული, მაგრამ სიკუდილიზედ უფრო უარესი მეელის მას განსაცდელი ხუწდრი. პატიოსნური სიკუდილი ბრძოლაში გაუთქუამს სახელს მეომარსა, მაგრამ არა იგი, არამედ დამამცირობელი ტყუჳლობა გამოუყვარდა ხუწდრად ყმაწვლის გოდაზრელიმესა

იმ წუთისა, რომლესაც იგი ახოვნად ჩავრია მტერთა გროვაში, მძიმე ნაჯახი მოსჳდა მას ბრტყელივ თავში, იგი დარეტიანდა და უგონოდ დაეცა მიწაზედ.

დიდს ხანს ვერ მოვიდა გონად რევაზ და ბევრმა საათმა გაიარა მას აქეთ, რაც მრიელმან დარტყმამ წააქცია იგი. უკანასკნელმან გაალო თუალები და დაინახა თავზედ ჭვარტლიანი ჭერები სახლისა, და გარშემო დედაკაცნი და ბაშვები, აქ მოაგონდა მას ყველა და არევით იწყო გრძნობა, რომ გარშემო მისსა მყოფნი პირნი იყუნენ, უთიუოთ, ტყუჳნი, რომელნიც ვერ მოისწრეს გაეთავისუფლებინათ მისთა ამხანაგთა.

იგი დარწმუნდა ამ სამწუხარო ჭეშმარიტებით, რომლესაც რამდენიმე თურქნი შემოვიდნენ სახლში და გამოიყვანეს ყუელანი მეუღლენი მისნი; მისდგა რიგი რევაზზედაც: ის ასწიეს და გამოიყვანეს ღია ჰაერში, დაადვეს ზავშეჳჱმთან ყურემზედ და გარეკეს ხარები,—მაგრამ, სადა, ეს არ ესმოდა გოლიბრელიძეს: იგი კჳალად ჩავარდა უგრძნობელობაში.

რამდენსამეს დღეს მიერეკებოდნენ ტყუჱვესა. ხოლო თჳს აგებულებით და მზრუნველობით ტყუჱთა ქალითა რევაზ გადურჩა სიკჳდილს, მაგრამ ღმერთო მართლმსაჯულო! რამდენჯერ ინატრებდა იგი სიკჳდილს, რომელიც გაანთავისუფლებდა მას სამარხვის ტყუჱობიდამ და, შეიძლება სამარცხვნო ტანჯვიდამაც, რომელიც მელოდა მას მტრის ქუჱყანაში.

გადიან დღენი, კვირენი და თჳენი; გოლიბრელიძე ეწამება პყრობილებაში; ყურწმუნონი აწმენდინებენ ზინზლიანს ქალაქის თხრილებსა, დაჭყავთ მენავეთ ფილაქვაზედ ანუ ნიშნამენ მოსამსახურედ ფაშასთან.

ვაი და სასოწარკჳეთილება შეიცჳამენ

გულისა მხნის რყვაზისასა, სირცხვილის ფერი ხშირად გამოხდების მის მკრთალის ლოყებ-ზედ, რომელიცა დიდი ხანია დაჰკარგეს ფერი ჯანისა და სიხარულისა

ასრე განვლოს ორჲ თჳემ. ერთს დღეს ჩასხდის იგი არა დიდს ხომალდში ერთად რამდენსამე ტყუჳებთან და წარიყვანეს სტამბო-ლის. დასტოვებდა რა გულდაბრულიმე სამშო-ბლოს ნაპირებს, გამგზავრდებოდა რა მისის უცნობელის გზას, არა მცოდნე ვითარსა ახალის გამოცდილებასა უმზადებს მას ბუ-ნება, გულდაბრულიმე მიეცა უკიდურესს სა-სოწარკუეთილებას. მას ეჩუენოდა, რომ გან-შორებით სამშობლოს ნაპირებისა, სადაცა თუმცა ის გაატარებდა დამცრობინებით სი-ცოცხლეს, მაგრამ სადაცა, იყო გაქცევისა იმედი მაინც, განეშორებოდა სული ხორცს და მიილტოდა სამშობლოს მთებისაკენ გა-ნვლო რამდენმამე საათმა უგრძნობლობაში, რადაც ნაორის საშინელის ქანცმოწყვეტილის დავიწყებაში, და იგი გამოერკუა, რათა ზიდოს მძიმე უღელი მონებისა... ბევრი შეუძლიან აიტანოს კაცმა სოფლიინი სჯანი, და არა მალე მოსწყდებიან კავშირებანი გადაბმულნი მისნი

ს ცოცხლებიან.

მიზეზი უცებ გაგზავნისა იყო ფარმანი სულთანისა მოგროვებად მამელუკთა. გა-დაპრეული ძეს მეწინავეს სანახაობისას, მოუ-ლოდა სანატრელი ხვედრი მიწევნად თავის დროზედ მაღალითა ხარისხით, ჯილდოებით და სა-მდიდრებით; მაგრამ რომელი ქრისტიანი იზავს გადუდგეს საწმუნოებას მამა პაპისას, რო-თა შეიქმნას ოსმალითა ფაშად? ამ გვარნი მაგალითნი არიან მცირნი და ღმერთ-გადამ-გვართა ზიზღლობენ გულში თვით მუსულმანნი-ნიც.

მაგისთანა ბეცი არ იყო რეჯაბ, რომ მო-ტყუებულიყო და გაეყიდნა სული თვისი ოქროდ ნავერის ტოლომაზედ. მის გულში მაგრა იყო შთანერგული საწმუ-ნოება წინაპართა და იგი არ გადუდგებოდა მას პარუწლის ვეზირის სახელისათვის-ცა. რამდენჯერაც ზღვა აღელდებოდა ზვირთებით ქარი უყრიალებდა ხომალდს იარაღით მოსა-კმაზთან; ყოველთვის, როდესაც ქარიშხალი ემუქროდა დანიქმის დასახუტებულს ფელუ-ლუკას, რეჯაბ იმედოვნებდა, რომ ღმერთი შეიბრალებს მას და მოუვლენს პატიოსნურს

სიკჳდილისა. ხოლო გზანი უფლისანი ყოვლ-სარეზო არიან და ჯერ შორის იყო დასას-რული განსაცდელითა, აღთქმულით მის მონი-სათჳს, იქმნა, განსაწმენდელი სულისა და სი-ნიდისისა.

თორმეტს დღეს უკან ხომალდი მივიდა სტამბოლის, ტყუზუნი წარიყვანეს სათითაოდ და გადაბრუნებლითა დანიშნეს მამელუკად. როდესაც ჩაიცუმს მას მოხდენილი ალბანის ტანისამოსსა, რომლესაც გაუკეთეს მას სარტყ-ელში ხანჯალი და წყვილი მდიდრად მო-მოხვეული დამბაჩა, — იგი ველარ სცნობდა თავსა თვისსა: ამისთანა საკვირველი მშვენიე-რი შეიქმნა, ნამეტნავად შემდგომ ურანც-ჩნისა რომელიცა დამვრიებოდა ზაიყუმში. შემკული ტანი, მაგარი აგებულება და მშვე-ნიერი სახე მისი ეცემოდათ მაშინვე თვა-ლებში მრავალთა დარბაისელთა სტამბოლი-სათა და ყველას მათგანს უნდოდათ აეყვანათ მამელუკად, მაგრამ განგებამ დაუნიშნა ის მუსტაფა-ალის; უნჯიანს და ყველების მოყვა-რეს მოხუცს, მქონეს სულიერი წინაშე მაშალის ალიაგისას.

დაემონა რა სჯულს, დაამდაბლა რა თჳსი

ამპარტავნება, გოლდაზრეულიმემ გადასწყვეტა უდრტვინველად ზიდოს მძიმე ტვირთი თვსი, ხშირად და გულითი ევედრებოდა ღმერთს, და მაზედ მხოლოდ დასდებდა თვს სასოებას. თანამდებობანი მონისა არ არის ადვილი, რევაზ ხშირად იტაცებდა ხოლმე ხანჯალიზედ ჴელს, რათა მოზღოს თვსი შეურაცხებანი, რომელნიცა სცვოდნენ მაზედ სეტყვასავით ბატონისაგან და მოსამსახურეთაგან, ხოლო ყოველთვს უხილავი ძალია გაუმტერებდა მას ჴელს და მოარჩენდა ამ გვარ დანაშაულისაგან და დასჯისაგან, რომელიცა მოჰყუებოდა მყისვე სიკუდილისა.

და ახლად ამავე გუარად გავიდა რამდენიმე თთუე. რევაზ ატარებდა უნუგეშოდ დროს მონებაში. არა წარმოთქმული არცა ერთისა სიჩივარისა, და აგერ, ცოლმა მუსტაფალისამ შეაყენა მაზედ თვსი თვალები სავსენი ტრფიალებითის ჟინითა და აღტაცებულის გულის თქმითა. რევაზმა, დავარდნილმან მჭმუნვარეს ფიქრში, ვერ შენიშნა ეს შეხედვა, რომელიცა აღუთქვამდა მას სასუფეველსა, მაგრამ მეთვალყურეთა მოახსენეს მრისხანეს ბატონსა, რომელი ხანიყმსა და ყმა-

წვლის ჰყრობილის შორის არსებობს ყვანო-ნო კავშირი რეგავზ ჩაგდეს ბნელის საკან-შია, ვიდრე მოსთვლიდნენ თავს მხრებადმ, და ორგული, ხოლო ფიქრით ცოლით, მიიღეს თვისთა წიაღთა შინა ციეთა ზვრითა ბას-ლოროსითა.

გავიდა რამდენიმე დღე მას აქეთ, რაც ის ჩააგდეს სამიზღარს სოროში, რასაცა უწოდებენ საოსმალოში შანდარს საკანედ. იმ დღეებში სული მისი განათლდა, ხოლო სხეული დასუსტდა ნაკლულევანებისაგან საზრდოისა და ჰაერისა. ზოლოს მოვიდა წმ. იოანე ნათლის მცემელის დღეობის წინა დღე, გოდებრულიმქმ ახალის მღვდელებით და მხურვალის გულით მისცა თავი ლოცვას, ევედრებოდა რა ნათლის მცემელს მიიღოს იგი თვს წმინდის საფარველსა ქუეშე ალუ-თქუმიდა: თავის გულით აღუგავს ცამარი წმინდა მორბედსა, ყველაყ ღმერთი ყალსა-რებოს გზებით დააბრუნებდა მას შორის იმე-რეთის მთებში.

მოულოდნელად და უსუსურ ფიქრით, აღმოსვლი-დამ მზისა მწუხარის ღამემდინ, ლოცულო-ბდა ღვთის მოყუარე რეგავზ გოდებრულიმე.

და თვითონ მესიანენი, ხედვიდენ რა მას სა-გამხდრესა და მიმჭკნარებულს სახესა, გაი-კვირვებდნენ მიმხვედრულისა მადლით, რომლი-თაც პატიმარი ქრისტიანი აღმაღლდებოდა სულითა უცნობელს საიდუმლო ღმერთთან.

ჟამსა შუაღამისა მოქანცულობამ დაუ-ხუჭა დაღალულნი კილონი რევაზსა, მან და-იძინა ღრმის ძილითა.

მშვენივრად ანათებდა დილის მზე, მოლი-პლივენი, სხივნი მისნი მოეფინებოდნენ შორის რაზმის მთათაცა და ტყიანს ხეობასაცა და გარ-შემო საწყეროვნო სოფლებსაცა.

ზარის ხმა მოიწვევდა ლოცვის მოყვარე-თა ქრისტიანეთა სადმრთო ტაძარში და ჯგუფ-ჯგუფად მიემართებოდა ხალხი გზა-ზედ მეფლის მეკლესიისაკენ წმ. იოანეს ნათლის მცემლისა, ტაძრის დღეობაში.

ბილიკზედ ჩაქანებულს სერიდამ მიქუე-რეს ფეროლისაკენ მარტო ყუდროდ, სამ-გლოვის შავის ტანისამოსით, ყელსაბმე-ლით მძიმეს თერთმეტის ქვდამ ყელზედ, ფეხით მიმავალი, დაღონებული, მოდიოდა ყმაწვილი ქალი, და გადმოსდიოდა მდუღარე ცრემლები.

ვერავინ იცნობდა მასში მშჳენიერს მავა-
სა, ახალის ჯელთოსნის ზერო კიკობიასა: ამ
გვარ მწჳხარებამ და ცრემლმა შეაცვალეს
მისი მშჳენიერი სახე კინწ ჩამოგდებული
მკერდზედ, ნელინელა გაატანდა იგი გვლიანს
ბუჩქნარსა, ხოლო მივიდა რა ქედსა სერისას,
შესდგა სულის მოსაბრუნებლად. ყოველივე
გარემო მისსა იყო მხიარული და დამშვ-
დებული. შორს, დიდს შარა გზაზედ, ისმო-
და მხიარული ლაპარაკი გროვათა, მომა-
შურებელთა ეკკლესიისაკენ; და უფრო საჭ-
მუნვარო შეიქმნა მავასთჳს მარტოობა, და
უფრო სხვილად გადმოსცვივდნენ ცრემლნი
მის ლაჟვარდის თვალებიდამ.

უცებ, გასაოცარმა საგანმა მიიზიდა მისი
ყურადღება.

არა შორს, წყაროს ჩრდილს ქჳეშ ბრო-
წეულისა, იწვა კაცი მდიდარის, ხოლო
დახეულის ტანისამოსითა, რომლის მსგავსი
არ ენახა მას არსად; ეტყობოდა, რომ კაცი
ჩავარდნილი ღრმას ძილში, იყო უცხო
მხრისა და თუმცა დამწჳელნი სხივნი მზისა,
გაუხურებდნენ მას თავს, დაფარულის მშჳე-
ნიერის შავის ხუჭუჭებითა, მაგრამ იგი არ

განიღვიძებდა. ეს ხუჭუჭნი იყვნენ ეგრეთვე ლამაზნი, როგორც რევაზისა, — და საწყალი მამა, თვითონაც არ იცოდა რასა შვრებოდა, მივიდა მძინარესთან.. სულითქმა რომელშიაც ხმიანობდა სიხარული, განცვიფრება, იქნება და შიში აღმოხდნენ მკერდიდამ საბრალობუ-ლის ქალისა... მის წინ იწვა გოდაბრელი-ძე. მისი უსასურველესი რევაზ, მიზეზი მის მწუხარებისა და ტანჯვისა.

როგორათაც შეშლილი, მივარდა მამა თვის საყვარელს, და დაჰფარა ცხარის კოცნით მის მოქანცული, გამხდარი სახე.

რევაზმა გაახილა თვალები, მაგრამ დაბრმა-ვებული მზის სხივით კვლა ახლად დახუჭა მან და სჩანდა, რომ მას ენანებოდა გაღვიძება, ხოლო კვლა ახლად აღერსმა მამისმა შე-მორწყუნა იგი და კვალად გააკილვინა მას თვა-ლები.

— «რევაზჯან! საიდამ მოხჩილი?» ჰკითხ-ავდა მამამ: «რატომ არ მოხვედი შინა, რათ დაწოლილიხართ გზაზედ? ...

— «შინა?» წაიბუტბუტა ყრუად გოდაბ-რელიძემ, და თვალებნი მისნი გაოცებით უცქეროდნენ მის გარემოსა. ბოლოს მან

შეუშვნა თვალნი მაღალზედ და სულითქმით დაემხო პირქვე მიწაზედ მოუგონებელად: — ეს სიზმარია, სიზმარი!...

დიდს ხანს ჩასჩიჩინებდა მას მამა, მაგრამ რევაზ დიდს ხანს მდუმარებდა. მას შემო-ეხვივნენ გამოღვიძებული გამომცვლელნი, შეიქმნა ჩოჩქოლი, ლაპარაკი გამოცდებისა, კითხვანი თუ საიდამ და რა გზით მოეჩვენათ გოლ-ბრუნულიმე და მხოლოდ მაშინ დაარწმუნა რევაზ, რომ მას არ ეძინა და რომ მის თავ-ზედ მოხდა უდიდესი საკვირველება.

შეწუხებული მონაზვნის ალერსიანობით იგი ახლა ევედრებოდა, მიესხდნენ მოესხდნენ გარ-შე და ყმამ მდაბლად სთქვა:

—გამიგონეთ! დღეს არის დიდი დღე-ობა წმ. იოანე ნათლის მცემელისა, და გუ-შინ შუაღამისას მე ვიყავ ვიწრო სამარ-ლუში საკამარისა და მოველოდი წმ. ნათლის მცემელისა გამოცხადებას მე ღირსო-ბიდამ და სიკეთეფილიდამ... და აგერ, რამდენსა-მე საათის უკან, მე გამომეცხადა საშინელი ქმნილება, ოქროს შუბის. . და გაიგონეთ კიდეც: მე დავინახე ალექმი დიდმოუნდებისა ჩემისა ყმალი სამშობლოს მხარესა, ჩემის

ჴელით აღშენებული დამქცეველებული ტაძარი წმ-
წინად მოურბელისა, და გამა-წყრეს მე ყოვ-
ლად შემომქმედი, თუ მე არ აღვასრულო
ჩემი აღთქმა!»

გამოთქმა გაოცებით აღმოხდა ყოველთა
მხრით და შემოსწყურვილმან ხალხმა სასწაუ-
ლით მიიყვანეს გოდაბრელიძე ტაძარსა,
და თჳს მხურვალე ლოცვებში განამეო-
რა აღთქმა

ამბავი ამ საკვირველების გაისმა მახლობე-
ლის და შორეულის სოფლებში; მალედ
გარემო მცხოვრებნი მოდიოდნენ რევაზ
გოდაბრელიძეს სანახავად და ყველანივე მოა-
წონებდნენ მას გულითადს მოღვაწობაში.

თავის ჴელით გააკეთა აგური, ზიდავდა
რიყიდამ ყვრილისა ქვასა და ამზადებდა ხე-
ტყეს. მძიმე იყო საქმე, მაგრამ, თითქო,
უხილავი ძალი შემწეობდა მას — შვიდი
წელი არ დამცხრნი არცა ერთის საათის,
აღასრულებდა თჳს აღთქმას რევაზ გოდა-
ბრელიძე და დამდეგ მერვისა წლისა დას-
რულდა განახლება ტაძარისა

არა ყურადღებნი ჴელოვნებისა ბერთა გო-
ვიძესი, რომელიცა, დამარხავი მეწლის

ჩუეულებისა არა სახსენებლადა უსწორის ქორწინებაზედ ბატონისა თჳს ასულიზედ, წინაშე ახლად კურთხეულის საკურთხევე-ლისა განახლებულის ეკლესიისა, შეუღლ-დეს რევაზ და მაკა. თუ ღრმის მოხუცება-მდინ სცხოვრებენ იგინი ბედნიერად და და-იხოცნენ ორნივენი ერთისა და იმავე დღესა. ამას ეხლაცა გაბეჯითებენ მოხუცნი გინა ყრმანი იმერეთში.

შთამომავლობა რევაზისა და მაკასი განი-თქმის გავრცელებითა, მიგებულებითა, სტუმართ-მოყვარეობითა და პატიოსნებითა, თითქო-უნდა მათ დაიმარხონ ღირსება თჳს წინაპართ-ა, რომელთაზედაცა იგი მოწყალეობით ღმერ-თმან მიიღო თჳსი ღჳთაებრივი ყურადღება.

ანტონ ფურცელაძე.

1860 წელს

მაისის 25 დღეს

ქ. თფილისს,

1861 / [illegible]

ნ... [illegible]ადმი

თუ ცისფერნი თვალნი შენნი, ცრემლით აღვ-
ქმნილან მწუხარებით,
სოფლის შენის ცხოვრება არ ამს ტკბილ ოცნებით;
მე, მოვკვდე მხოლოდ ჩემს გულზედ, შეწუხებულის
მოგონებით
ნუ ცრემლ: შენს მე გავჰსწორე, შენს ქმუნვების
მოლხენით! —

თუ ოცნებით ცრემლის აღმქმელ იმ ცრემ-
ლის აჩრდ, გით მშვენის!
გასნილ ზღვაურო, თავადო შ.ნ. გამობრწყ-
ყინვის;
გრძნობითვე ღრუბლით ზედ მოგვალერსი გარე-
მოცვენის;
თუ შემწუხებდე, შეგონებე, გიმზერ ჩემს დროს
მოსარის. —

თ. გრ. ორბელიანი.

სიყვარული.

ოდეს ტურფას შეეყრო, ვისთვისც გიძგერს
მარად გული,
თუ რომ გიყვარს ჭეშმარიტად, ასე უნდა სიყვა-
რული:
ხელი წელს გადაჰხვიე, ვით რომ სურო სცხვიან
რგული,
ისე მტკიცედ დაეკონე ვით ფარული ჩაწნასკვნილი!
მაშინ მიეც სიყვარულის ოქროს აღაგიზნებით
ცეცხლის მწველს,
გაგიწითლებსთ, აგაფრთოლებსთ, აგათრთოლებსთ
ვით ფურცელს,
გაგიმხნევებსთ სიცოცხლის სულის, შენის მკერდში
ცხოვლის და მძლის,
ფეროდ ფურცელს, უბრალოს, უხამოს და ლამაზ-
ლამაზს!...
მაშინ უნდა მიეწვდინო თავი თავის გაუყვარო,
თავი თავს, ის დაეფლეს, მკერდი მკერდს დაამყარო,
ცეცხლი ცეცხლს მიაწოდო, გული გულს გაახარო,
დაივიწყებს თავს მისცუნებლის ცეცხლი ლვარო!..

თ. რაფიელ ერის-თავი.

განხილვა საქართველოს ისტორიისა და ლიტერატურისა.

თხზ. ყოფილის აკადემიკის ბროსსესი.

(ფრანცუზულიდგან.)

ვრცელი რუსეთის იმპერია შეიცავს წიაღთა შინა თვისთა სალიტერატურთა სახსოვართა მრავალთა დიდებულთა აზიის ერთა, რომელნიცა მოქმედებდნენ ოდესმე სარბიელსა ზედა ისტორიისასა; მისსა არხივთა შინა ინახებიან მდიდარნი დასაბამნი მატიანეთა, რომელთა ცოდნისათვს დიდითა თავსგამოდებითა და ცნობისმოყვარეობითა ცდილობენ აწ მსწავლულნი ევროპიისანი.

მოწოდებული, კეთილმიდრეკილებითა რუსის მთავრობისა, განახლებულის მეგობრელისაგან აღმოსავლეთის სიტყვერებითის სწავლისა, შესამუშავებლად, მას შზრუნ-

ეკლესიას ქვეშე, ერთისა ხელოვნებულითა მათ მდიდართა და არა დიდი ხნის აღმოჩენილითა დასაბამითგანისა მატიანეთასა, ცხოველისა სახარულითა მოყვარულთაცა დიდებულისა კრებასა ამას განახლებასა საქართველოს ლიტერატურისასა. მშვენიერი ქვეყანა ყოვ. თითქმის დაკრძალებული ძვირფასი მატიანეთა შორის დროთაგან თამარისა და რუსთაველისა, არ ძლევ არს წარმოსჩნდეს თვისთა ნაოხართათაგან; სიბნელე უცნობელობისა, რომელიც მოსცვენდა მას აქამომდე, განქარდების, და მკვიცედ ვიცი, რომელ სიბნელეს ამასგან წარმოსჩნდების ბრწყინვალე სახიერება ახლისა, ძველისა ლიტერატურისა, — ასე, რომელ განკვირდებიან, თუ ვითარ აქამომდე ვერა სცნობდნენ მას. მაშ უწინარეს ყოვლისა მოვიგოთ მადლობა კეთილგონიერსა მას მამაკაცსა, დიდებულსა — რწმუნებითა დიდის რუსეთის მონარხისაგან მთავრად სახისა განათლებისა, ვითარცა იდიდების აკადემია მეცნიერებითა — მეოხე მისი თვისსა პრეზიდენტთ რომელიცა, მისთა ბრწყინვალეთა ნიჭთა და თვისებათაებრ, შეირაცხების უწარჩინებულესთა შორის მთავრეულთა

ჰსწავლულთა და ვულოვანებათა ზედა.

დიდ_მნელი გარდმოცემულება მაქვს მოწდო-ბილი მე მოწოდებულისა თანამედროვე აკადემიისა შ.ნა, განთქმულისა მოგზაურთა დიდებულითა სახელებითა, რომელთაცა ვა ფოვისცემით მოიხსენებს ევროპაცა; გარნა გა-მედროვენებ, რომე ყოროცხვენი დასაბამნი, შეგ-რებილნი რაყსეთასაგან ჩვენის სამეცნიეროთ. შრომათათვს, შემწე მექმნენ მე აღსრუ-ლებისათვს გარდმოცემულებისა ჩემისა, და აგ-რეთვე არა საქმით იქმნებიან მისთვს შემდეგ-ბანი ჩემნი, გარნა გულის_მოდგინებით ჩემი დამოწმებს ცდილობასა

რაოდენცა აღვასრულე აწ რამე ნაწილი შედგომილებისა ჩემისა, ვცდი, მოწყალე-ნო გულისხმიერნო, სიტყვერისა შესხმისა ამა-სშინა აღვწერე საპოლიტიკო და სასულიე-რო ცხოვრება საქართველოისა:

რა განვიხილოთ ისტორიისა საქართველო-ისა მეცნიერებისა განჩხრეკითა, განვიყო-ფებთ იგი ოთხ ეპოხათ (1)

---

1) ლორს სისხლიანი მეშაკეულოდ, რომელ-ზედაცა დაწყებს გუნდა ისტორიისა. რუჯ

ძველითვე დროითა შინა ჩვენ ვპოვებთ სასამხრეთოთა ლექსთა შოთას ვეფხისა დამშვენებულისა ერისა, წარმომდგენელისა, და დასაწყისისა ახლისასა დროითგან წარდგენისა; და შემდეგ მოთხრობათაგან ქართველისა ხალხისა შევიწროებათ, რომელი ქართლისს შვილის_შვილისა თარგამოსასხსა გვყავს ქეზმა-ნანი, რომელნითა გარემორწყულის მტკვარი, არაგვი და ალაზანი; რომელთ ქართლისმა და მისთა მეფეთა განიყვეს თავი შოთას აღშენე-ბულნი თემნი ყმნი, აღიშენეს მთათაზედა ქალაქნი და ციხენი, დაწყვეს მხართველობა და განაწყობს სახელნი თვისნი აღმართულითა მეგობართამზედა და გადაწყობილის აღწერათა შინა —მართალია, რომ ამ გვარისა განმარ-ტებისა აწმყოსასა მარტივითა მხოლოდ მოგონებითა არა საწმუნოებისა მოუბადლი-ნასა შეუძლიან განაღვიძოს იჭჭვანობა მწიგნობრობითა; მაგრამ რა მშვენება ამას, განა არა ამგვარისავე საზნებითა ყურნობ-ლისასა დაუვარდეს არს დასაწყისი ყოველ-რესთა ხალხთაცა?

ქართულითა მატიანეთაგან მცირედი ცნობ-ბების შინაგანი მდგომარეობა ხალხისა მო-

სვეიადმდე მოვედინებოდა: მხოლოდ ბრძოლებისა ხაზართა და სპარსთა შეაწუხებენ დროისა ამის წელისა რაოდენისამე საუკუნისას — გარნა შესაძლოა რომელიმე ცნობანი ხსენებულთა-სა დროისა მოგვითხრობენ ბერძნებულთა და ლა-თინურის მწერლებისაგან, რომელნიცა მო-გვითხრობენ ბრძოლათა რომისა მითრიდა-თეს — პლუტარხისაგან ცხოვრებანი აღწერილ-ნი ლუკულლისა, სილისა და პომპეისა 3) აპპიანისაგან — მითრიდატისა 4) დიონკასიუსისა ათი ათასთა ლაშქართა 5) და დიონისა მეფო-

---

3) პლუტარქე იყო ბერძენი ფილოსოფოსი და ისტორიკოსი. ლუკულე, სილე და პომპეი იყვნენ სახელოვანნი რომის ლაშქართა და მეფე-მპყრობელნი რომისა გამოცდილნი გონი ჯარისა — მმართველნი რომის ჯარებისაგან, სახელი მი-მე ტრიუმვირისა — შემდეგი ამათ აქვსმიებისა.

4) აპპიანე იყო ბერძენი ისტორიკოსი. მე-ფენი იყვნენ გამოცდილნი სპარსთანი და რომაე-ლნი წელთა განსვლას საქართველოსა სხვანი ა-ნელთა.

5) დიონ-კასიე იყო ბერძენი ისტორიკოსი, რომელიცა იყო მთავარი მეფისა

მეტი მოგვცემენ ძალ-ძალივეთა ნაკვეთთა ჩვენის აღწერისათვის. გარდაწყვეტილი შემდგომად საქართველოს სამეფოისა ყოფილებისა ქვეშე ფარნავაზისა მირიანისა გამოაჩინებს ისტორიულითა დროითა საქართველოისასა; ხოლო მწერლობისა რომელნისამე საუკუნისასა ისტორია ასე ლაროზ არს შემთხვევლებითა, ესოდენნი მოსწავლემწერლობანი არიან სახელმწიფოთა მატიანეთა შინა, რომელი რომლენცა მწერლის დაწერილთა იგინი, ყველატივით, იმ გვარად, როგორც არიან, ყოვლდენცა გვემწერლების უარჰყოფით მით ყოველდ. არ არის არა ვინარიმე ეჭვი რომელ საქართველოისა ჰქონია მასვე ყოვლ დროსა ვარგი სასულიერო წმიდებულება და რომელ მღვდელნებითა ერისთავთა და მოყვრავთა, მეფისა ყოველგვარ პატივისცემული ყოფილა ყო-

---

ჰზის მიმართ გულისა განზრახვა, რათა წარ- [illegible] — [illegible] და [illegible] — [illegible] [illegible] და [illegible]. [illegible]

შალითა ქვემოკრძალებითაგან აღწერა სტრაბონისა 7) გამოხმეებას ჟამთვალთესა დროისა ამ თემისასა. ქუთვირნი მისნი შენობანი, აღვაგზულნი ხვნა-თესვა, განყოფა ხალხთა-მოსახლეობისა სხვა და სხვა გვარად, ვითარცა დღევანდელამდე არიან, შემოღება, ხმარება საწერთა ასოთა ორის საუკუნეს უწინარეს ქრისტეს დაბადებამდე, დასასრულ იმგვარივე ფეოდალიზმი (განა ბატონობა ნაწყალობებს მამულიზედ) რაგვარიც იყო უფრო გვიან მთელისა ევროპისა შინა,—ყოველი ეს ამოწმებს საკმაოთა წარმატებათა განათლებისასა, რომლისა განძლიერებისათჳს საჭიროონი იყვნენ მხოლოდ კეთილი შემწენი გარემოებანი,—რომელნიცა მოვლენ შემდეგ მასვე დროსა, როდესაც ქრისტიანობა სარწმუნოება მიიღო საქართველომა, დასაწყის მეოთხის საუკუნისა. 8)

---

7) სტრაბონი იყო ბერძენი გეოგრაფოსი ძველთა დროთა.

8) საისტორიოს მეფობის (ათასწლობის წელთა ერთის ნახევრის შემდგომად მეორედმდე) ფარნავაზიდან მირიანისამდე, რომელიცა შეიცავს

რა მიიღეს ქრისტიანობა მეფობასა მირიანისასა, მაშინდელი დიდმატი (გინა თუ განონნი) სარწმუნოებისათა განაჩინა მეფელსიერი არისტოტელისა, მოციქულთა და განმლიერებული ცდილება სამღვდელოთა მიშვრებათა. ამ დროიდგან იწყებიან პირველნი სარწმუნოებრივნი სასწავლებელნი ქართველის ხალხისა, — ესე იგი: სამი ისტორია მოქცევებულისა წმინდის ნინოსი, დაწერილნი თანამედროვეთაგან: მღვდლის აბიათარისა და ქალთა სიდონიასა და სალომესაგან — უჯარმის დედოფლისა; მე არა მჯერა, რომელ შესაძლო იყოს მაგიერთ დროს სარწმუ-

---

დროის მეორე უმეფოს ოის საქართველოს, არა იქნს წიგნი ეკლესიის ისტორიის შინა, არცა ერთის მეფისაგან ნაწერის და არცა მისი სარწმუნოების (საქმისა ისტორიულისა). გინა ბერძენი იგი წარმოდგენს ერთერთს სასწაულებზედ, — ანუ ერთთანა ქრისტიანთა შემოსვლისა, — ისტორიკოსთა, თანა ხორხია, საქმეთა და ბერძენთა, რომელ აღვიდა ქართველთა ლეგენდებით მოგონილი მოქცელებანი და განმარტებანი ქრისტიანეთა ლიტერატურის წარმოდგენანი. რედ.

ნოდ წყაროლი ანუ წიგნი ნებართვისა, რომელისაც აისრულებს სიდონია და რომელისაცა მანა არის წინასწარმეტყველება მათვის ანგელოზისა, დროსა აღშენებისასა ეკლესიისა, მოსვლისათვის მხსნელისა 9)

მეხუთე საუკუნეს ესე იგი ას წელიწად შემდეგ მეფის მირიანისა, მეფე ვახტანგ გორგასლი, ნაწილები, — თვსისა ვაჟკაცობისაგამო, ანუ გამოსატყუელებისათვის, რომელნიცა განამშვენებდნენ მისსა ჩაჩქანსა, მგელლოობად 10) გამოიჩენს თავსა ბრძოლითა ოვ-

---

9) [illegible] მოციქულთა [illegible] და გამოცხადება წიგნისა [illegible] არიან [illegible] მის მეფის [illegible]. ამ შემდგომად [illegible] მეფე ვახტანგ [illegible] — თავისი [illegible] ქართველ[illegible] (იხილე ვახტანგისა) [illegible].

10) [illegible] რომელ [illegible] მის [illegible] მეფე [illegible] ვახტანგ [illegible]. — [illegible]

სითა და იმყოფებული ჭყოვს ინდოეთს საში-
შოად სხვებისაგანცა თვისისა.—მის ჩამო-
მავალთა დროს საქართველო ჭყობილი იქ-
ნა საყოივთაგან (არაბთა მეფენი) და რომელნ-
თამე ქართველთა თავადთა სისხლითა თვისითა
დაამტკიცეს ჭეშმარიტებანი ქრისტიანობისა.
აქედან ჩვენ შეგვიძლიან განვაგრძოთ გან-
ხილვა ჩვენი დიდის გზედვით, რომლებიცა მაჭ-
მადლიანთა ისტორიკოსნი, რომელთაგან ფრო-
ად მართლმეტყველ ყოვლადსამღვდელო დოს-
სითეს 11) თვისსა აღწერაში პაპაზისა, გვა-
ანიჭებს დაწვრილებით ნამდვილთა გარემოებათა
დაწესებულებათა თემთა ამათთა.

ბაგრატიანთა ეპოხიდგან, ესე იგი მეცხრე
საუკუნედგან—დაიწყებიან ახალნი დრონი:
ყოველის განმოჩენებულობა—ჩინებულება და

ყოვლის მარტვილოთაგან სამთა სპარსელთა საქართ-
გვარნ, სპასპი, ცინცა და ნამდვილადაც ისე, რო-
მელ ქართველნი უწოდებენ სპარსეთსა მეფის
სპარსეთისა სასახლეს ანუ სასახლისა. რედ

11) მღვდელი დოსითეოზ იყო ოდესმე ეპისკო-
სად; წარგზავნილად მეფისა კონსტანტინეპოლს ბარ-
ცის და ფრანცის და იყო მწიგნობარი. რედ

შემდეგ დამყრობა საქართველოს ხალხისა. გმირი ბაგრატიონთა, რომელნიცა დასწყვის დეგმენა დასავლეთის გერმის მეფისის მელოვისა, შემდეგ იყო ნათესავად აფხაზეთის მეფის სახლისა 12) და დასახლულ მცირედ

---

12) ვამბობ მისლვენისა მეფენ—ვანგისა, წარმოშობილის მ სახლი მისთვის, რომელი არ აღმოჩენილიყო თქვენ გონისგან—ვინა მიუღ[illegible]—განმეორებისა ყოფა და იდუმალება საქ[illegible] თუ ინგლისა, შემდეგ მათ და არის [illegible] გინმარჩნენ სამეფოებისა და ფესნელის წინაწარმეტ[illegible] მეტყველისა [illegible] იმპერატო[illegible] რის ირაკლის, რომელნიცა [illegible], რომ[illegible] [illegible] 250 წელსა და ამაღლებს სამ [illegible] [illegible]—[illegible] [illegible] [illegible]—400 წელს შემდეგ [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] რვდ.

მცარედ დაბნეულებული იქმნა აფხაზეთის მე-
ფის გუშაგისაგან, ჰპოვა თვით ნათესაობითა და
მხნეობითა თჳსითა შემდეგი სახელოვნება,
რომელიცნ საკჳრველი იგი (რაზმი) არის და-
დუმეულით მეფობათა მეფობანი ბაგრატოვთა,
გიორგითა, დავითით და ამბროსით! ყველანი
ხარიხა, რომელსაცა არა აქვს არა ვითარიმე
სხვა სამტკიცებელი ნაწილში, გარდა ზღუდე-
თისა ადგილობრივისა მდებარეობისა თჳსის
მამულისა, ჰპოვებს თჳსთა დაწყობილებათა
შინა ყოვლადსა მალისა, რომელი წინააღმდე-
დგებს ემირთა ხელმწიფეთა და მრავალხანებისა
შემძლებლობისა სელჯუკიანთა 15), განა-
გრძელებს გამარჯვებათა თჳსთა დაუღალავნს,
შარვანს და სომხეთს ჩრდილოეთ ქვეყანას,
რომელიცა დღევანდლამდე შეერთებული არს
მისთანა· დარუბანდიდამ ყოიბიშონადმდე.

---

15) სელჯუკნი იყვნენ ისმაილის შთამომავ-
ლობა, ბედუინიდამ, რომელთამანცა დაიპყრეს მე-
სოპოტამია და შემოიმტკიცეს სამეფო
მრავალნი ქვეყანი — ანუ ღობისაგანნი მეფენი, მე-
სოპოტამიას, სპარსეთს, სირიას და მცირე აზიას
ჰს. რუდ.

ავხაზეთიდან განჯადმდე მეფენი საქართველოისანი პატივსაცემინებენ სარწმუნოებასა თვისსა, სკიპტრასა და ზედმოქმედებასა თვისსა მთაზედა; და ამ გუარი მდგომარეობა მოქმედებათა განგრძელდების სამს საუკუნეს.— საქართველოი მოიფინების ძეგლებითა; ყოველგან აღიმართებიან ეკკლესიანი, პალატნი, ტაგრუცნი მეფეთა საფლავეთაზედა,—რომელითა ნაქცევობათა აქამომდე შებრალებით ჰფარავს თვით დროცა, რაგუარნიც არიან ვარძიისა, ქუთაისისა ციხე-დარბაზისა; წარმოსჩნდებიან გენათნი, რომელნიცა მიიყვანენ ქართულისა ენასა უმაღლესსა სისრულედმდე: ერთის მხრივ მთარგმნელნი საღმრთო წერილისა ძველის და ახალის აღთქმისა; მეორეს მხრივ შემთხზველნი ურთა დიდმშვენიერთა პოემათა ამირანისა და ტარიელისა. დრონი ესენი იყვნენ უდიდესთ საუკუნეთ საქართველოისა.

აწ წინაგვიძევს განვიხილოთ დასაბამნი საქართველოს ისტორიისანი! იგინი არიან ორ გვარნი: გუჯარნი ანუ ქარტანი და მატიანენი. ადვილ მისაგნებია, რომელ არა არს არა ვითარიმე ღონის-ძიება შეკრიბოთ

უძველესნი საზოგადოებითნი და საკუთარნი საქართველოსნი აქტნი **14**) რომელნიცა იწერებოდნენ თემსა ამას შინა, რაოდენ-ჯერმე მოოხრებულსა მძლეთაგან, **15**) თუ-მცა შესაძლოა განვიზრახოთ, რომე არ კარ-

---

14) აქტნი ანუ წერილნი, რომელთა ქუეშე იხსენებიან სამეცნიერონი ისზულებანი, სიგელნი, წყალობის წერილნი, პირობის წერილნი, განჩინებანი და სხუანი ამ გუარნი წერილნი.

15) არ ვიცი რაოდენ დასაჯერის ნათქუამი მეფის ვახტანგისაგან, რომელი ვითამც მეფობასა მთავრის სტეფანე მეორისასა უმეტესი წილი ქარ-ტათა და საუნჯეთა იყო დაფლული მიწაში მცველ-ობისა გამო მაჰმადიანთა ამისთჳს, რომე ამ დროს შიშობდნენ მათის დასხმისაგან სპარსეთისა და საქართველოს ზედა. მეფემან საქართველოისა-მან განჰყო თჳსნი ქონებანი ორს წილად, რომე-ლთა ერთი წილი თანა წარიღო და გაიქცა მითურთ მირით სამეგრელოსა, ხოლო მეორე ნაწილი მე-ორე ძემ სტეფანე მთავრისამა არჩილმა დამალა ერთს სოფელში კასრთს და უჯარმას და ბჭალად გარემემოსა ერთის მთისასა, არჩეულის იმპერა-ტორის ირაკლისაგან; მთასა ამას ეწოდებოდა ცხრო-

გულ არიან ნაწილნი ესენი. მას აქეთ, რომელსაც დაიწყეს სამეცნიერონი ძიებანი პირველათ დროთათჳს ერთა საზოგადოთა ბიბლიოთეკათა და მმართველობითთა არხივთა განჩხრეკილთა დაუღალავთა მძიებელთაგან, ცხად ჰყვეს საუნჯენი თჳსნი. ფრანციასა, ანგლიასა და გერმანიასა შინა რიგ-რიგად გან-სჩნდებოდნენ და იმატიდნენ შეკრებილებანი ქარტათა; პიემონტიც-კი სარდინიისა, სამე-ყოვლ ქალაქი შეუდგა გზასა ამას; რუსისა მთავრობა აგრეთვე შეიკრებს შემწეობითა გამოცდილთა არხეოგრაფთა თჳსთა უძველეს-თა დოკუმენტთა. ქარტათა ამათ შინა შე-ცულ არიან ნამდვილნი საისტორიონი მოქ-

---

ტიო, ესე იგი ოქროს მთა, რომელი იყო მფარველობასა ქვეშე თილისმისა. უსარგებლოდ ვხად ვჰსთქუა, რომელ ცოცხლით არ არის ქართული სიტყუა. საეკლესიონი საუნჯენი იყვნენ დაფლულ მიწაში მცხეთის დიდს ეკლესიასა შინა სიონისასა. მჴრფასობათა შორის, დაფლულთა უჯარმას, იყვნენ ორნი გვირგვინნი, მოტაცებულნი ინდოეთიდან და ხიდიდან გასცანე გურგ-ასლანისაგან, ერთი ზურმუხტის და მეორე ლალისა. რედ.

მედებანი სრულითა სიმშვიდითა მათითა: ქარტანი ესენი არიან მტკიცენი პატენტნი (მოწმობანი) ერთა დიდებისა. არა არს არა ვითარიმე ეჭჳ, რომელ საქართველოსაცა აქუს ამგვარნი შეკრებილებანი ქარტათა მონასტერნი, რომელნიცა განერიდნენ ხელთა აღმაოხრებელთათა, შეიცვამენ მათ ზღუდეთაშორის თჳსთა. მეფე ვახტანგ სახელდობრ უბნობს პირველთა გვერდთა ზედა თჳსის ისტორიისა, რომელ შედგენისათჳს მისისა მოიხმარა მან სხვანი წიგნნი, სხვანი ქარტანი, ხოლო უძველდურთა დროთა ვერ შეიმლებინეს მის პოვნა უძველესთა მატიანეთა.— მატიანენი, წიგნნი, ქარტანი ესენი ვერ განუქმდებიან მიწოდვეს: მათი პოვნა შესაძლოა გელათს, მცხეთას, ნინოწმინდას და საძვალოავთა შინა, ჯერეთ გამოუჩენელთა. **16**) ისტორიისა მოვლენება არა შესაძ-

---

16) კლენსიწერ ქართლის ცხოვრებაში ვახტანგისა, რომელიც მკუთვნის უფ. ჩუბინოვს სახელდობრ არის თქმული, რომელ მათ ვახტანგმან შეჰკრიბა ქართანი გელათს, მცხეთას და ადგილობრივთ დარბაისელთაგან; გარეშე შინათ ხა-

ლოჲა, მისი აღწერა შეუძლებელია უქარ-ტოთ, უქონლით პირველთა დამტკიცებათა. არა მრავალნი ამ გვართა წერილთაგანნი, რომელთა წაკითხვასა შემთხვევა ჩუენ გვქონ-და, ამტკიცებენ, რომელ საქართველოსა ჰქონია წიგნნი საკუთრებათა მიწათ აღწერისა,

---

მოსთვლის ქარტიათა ამათ და მისს სიტყუას მისგა-დვით სჩანს, რომელ უფალს წარჩინებულს გუარსა აქუს თჳსნი საკუთრებულნი დიპლომნი, რომელნიცა ჩუეულებრივ ინახებიან ადგილობრივთ მონასტერთა ანუ ეკლესიათა შინა. ქათალიკოზი ანტონი აგრეთვე მოგვითხრობს ქარტიათა ამათთჳს რომელთაგან უმრავლესთა ნახვა უმეტესლ ჰქონია მას შემთხვევა. გარნა ოდესცა მოვიგონებთ, რომელ მცხეთა და მისი ეკლესია იყვნენ დაწუულ თემურისაგან ვინა თამერლანისაგან, რომელ უდი-დესნი ქალაქნი საქართველოსა მოიხსნენ ამგვარ-სავე მხვედრითა ჟამსა მოსვლისასა ალიდამის მეფობასა სიმონ I-სა და შაჰ_აბასისა I-სა და და-სასრულ ტფილისიცა იყო კუალად დამწუარი აღა-მაჰმედხანისაგან, მაშინ არა არს საკჳრველი, რომელ ისტორიულნი დოკუმენტნი ამ დროთანი და მათთა უწინარესთა ჟამთანი იშვიათ არიან. რამე.

წიგნი კანონთა სყიდვისა და გასყიდვისათვის, წიგნი განსჯისა ფორმათა, შემოტანილითა ჩჳეულებისაგან. სიბრძნესა რუსის მთავრობისასა წინაუძღვს რათა გულისხმოდგინებით ზრუნევდეს მფარველობისათჳს ძჳრფასთა ამათ სახსოვართა; იგინი შეიცავენ ისტორიისა ქართველის ენისა.

იოსებ საყვარელიძე

(შემდეგომი იხილეთ სეკტემბრის წიგნში).

ზოსტნის მოძღვრება.

7) სასუქის დაყრა

კარგი სასუქის დაყრის დრო ზოსტნისათჳს არის შემოდგომა, მაგრამ ზამთრის პირშიაც კი დაიყ-რება, როდესაც მიწა ღრმით არ გაუყინავს. თუ მიწა ძალიან ცივი და ნოტიოიანია, მაშინ უმჯო-ბესია, რომ სასუქი გაზაფხულზედ დაიყაროს. სხუა და სხუა ნაირი სასუქის დაყრა დამოკიდებუ-ლია მიწისა და მცენარის თჳსებაზედ. საქონლის პატივი სუყველანაირს მიწას მცენარეს გამოადგება. ფრინველისა და ცხვრის პატივი მხოლოდ მიწის ზემოდგან მოსაყრელად, ღორის პატივი ფუცხს მიწას გამოადგება, ნამეტნავად მათ, რომელსაც უნდათ რომ მოსავალმა დაიცვანოს თავის წესზედ, მაგ. სალათა, სხუა სხუა ნაირი კომბოსტო, (ნა-მეტნავად თავ-ყვავილა), თვის ბოლოკი, მარწყვ

და სხ. სასუქი ორგვარი მოიხმარება: ახალი თუ დამწვარი. ახალი ნაკელი თავისის სიგრილით გაათბობს მიწასა და დაჰქრებს მოსავალსა; დამწვარი ნაკელი მარილითა მოსავალს არ დაჰქრებს, მაგრამ მცენარეს ნაყოფიერებას აძლევს. თუ სასუქი მემოდგომაზედ დაყრილია, გაზაფხულზედ უთუოთ უნდა გარეთ აურიოს—შერეულ დაბმოთ ან მოიხნას.—

ნ. მეყული.

(გაგრძელება შემდეგ წიგნში იქნება)

---

26 ოკტომბერს 1860 წელს. ს. რუის-პირს.

(ი. კერესელიძის მოგზაურობიდგან.)

სოფლის რუისპირის მომორებით, თელავიდგან რუისპირის შესავალის მარცხნივ შორიდ, ათს ვერსზედ, ყოვლის სოფლის ამაღლებიდგან განმორებულს, მყუდროს და მომაღლოს ალაგს, შეფურთქვნილ ტყიან ხეობაში, სადაცა ვერა შერყევს ამ მყუდროებით მდგომარეობასა, ფრინველთ მეტი, სდგას შუა მთის მონასტერი.—ვიდრე აღშენდებოდა ამ ახალის შუა მთის ეკკლესია, ანუ მონასტერი,—მონასტრად იყო ძველი შუა მთის ეკკლესია, აღშენებული საკჳრველის არხიტექტურით, ამა ახლის შუა მთის ახლოს ორს თუ სამს ვერსზედ. აქ საჭირო არის ვიცოდეთ, თუ ვინ აღაშენა, ანუ ვინ დააფუძნა ეს ახლის შუა მთის მონასტერი, სადაც არიან მხოლოდ ორნი, თუ სამნი ბერები.—როდესაც საქართველოს მეფე

ალექსანდრე დიუმა, დუმჩევა მხე სოფელი, რო
სცხნო ამათ და დაუდგრომელად; რომელსაც მეუდ-
გა ის იმ სოფლიურის დიდების მოთმენებსა, მო-
უწოდა თავის მჳლს ლეონს, ჩაბარა ყოველი
სახელმწიფოს მოვალეობა, დაიწყო ცასცხზედ და თე-
თან შედგა ბერად დავით გარეჯის მონასტერში. —
ამ ლეონმა მეფეთა ცოცხლად გურიის მთავრის
ასული თინათინ, ქალი მეტად სალმრთოთ მოვა-
ლეობის აღმასრულებელი. რომელსაც მოჰყვანდა
გურიიდგან მეფე ლეონს, თავისი ახალგაზრდა მე-
უღლე დედოფალი თინათინ საქართველოში, ქა-
ლაქს გრემს, რომელიც იყო მაშინ კახეთის სა-
ტახტო ქალაქად და, რომელიც ახლა მოოხრებუ-
ლია, და რომელსაც რამდენიმე ხნის განმავლობაში
მოაცვნეს გრემს, დაუდგომლათ იმ ალაგს, სადაც
ახლა დგას მცირე მთის მონასტერი. თან ახლდნენ
დედოფალს, გურიიდგან გამოყვანებულნი და ვინ
[illegible] ქნების ისეც ჰაცვივის საცემდა, მრავალნი
გურიის თავადიშვნაურნი, რომელთაც შორის იყვნენ
ზოგნი ქობულეთიდგან და, რომელნიც აქამომდენ
[illegible] ჩან თავად ქობულეთიძედ. — ამ დაბა-
[illegible] ების დროს, დედოფალს თინათინს თანა ჰქონდა
[illegible] ბრად სახელის ლეკვის მშობლის ხატი,
რომელსაც ახლავს არ მოიმორებდა და რომელი-

ცა ამ შემთხვევაში იმ ღამეს მიასვენა ერთის მჴნეის სის მირად. მეორეს დღეს, რა ამირუბეჯენ აყრას და გერემის ქალაქისაკენ გამგზავრებას (გერემის ქალაქი ყოფილა იმ სოფელში, სადაც ახლა არის სოფელი აქა, სადაც ახლაც სჩანს ძველი შენობაები) საცე ღუთის მშობლისა ვერ დასძრეს ალაგითგან აქამომდე, ვიდრე დედოფალმა თინათინ არ აღუთქვა იმ ალაგს ეკლესიის გაკეთება და ეკლი შუა მთის მონასტრის გადმოცანა. მართლადაც აღასრულა ეს აღთქმა, მაშინ, როდესაც ცოლქმართა მარის მისვლა მფოთი და გყრა. თინათინ რა გაწემოარა ღუთონს, მოვიდა ამ ალაგს და აღაშენა ეკლესია. ის საცე აქამომდინ იქ ასვენია, რომელიც ვნახე მე თჳთან და რომელსაცა აცუჳა მეცად სიმველე. თჳთან თინათინ დედოფალიც აქა მარხია ეკლესიის მარცხნივ მხრივ, რომლის მომმარებით სამ ოთხ ბიჯზედ, ფილაქნის დარაყუბისცნით ნაცვლეთილს ქუას აწერია: «აქა მოვალ საფლავად.» დიდი და მაღალი გუმბათიანი სამრეკლო აღუშენებია თინათინის გამზდელს, თავისის გამზდილის დედოფლის საღლევრმელოდ. ეს მონასტერი უკანასკნელში რა დამცველობულა, მეფე ირაკლი მეორეს განუახლებია. ამას ამტკიცებს ზედ წარწერა, ეკლესიაში შესავალის კარების მა-

ლოაიქ. ეკკლესია ყოვლად მობისა, აღშენებული სანაცრულად სხენებულის დედოფლის თინათინისა, დამველებული და დაქცეული და ლონითგან განცარცული, გვალად მეფემან სრულიად ქვემოისა საქართველოისმან მეორემან ირაკლიმ, ბმანებითა და სასჯასითა წარგებითა, გუმბათის გალიდებითა სამხრეთით განვასალეგ—ადრე დაფუძნებისდროს, თუმცა ყოფილა მონასტრად, მაგრამ რამდენიმე წლის დედოფლის თინათინის გარდაცვალების შემდგომ გაუქმებულა. ირაკლიმ ინება ელმეორედ განახლება და მონასტრადვე დაწესება.—რადგანაც ქობულოვნი, თინათინის დროსნი იყვნენ, და რადგანაც მეფემან ირაკლიმ ნახა, რომ ერთი ამ ქვებულოვთაგანი, წმ საბის მონასტერში (ს. კარდანახს) გადმინდი იყო და ბერად შემდგარი, სახელად ნიკოლოზ, ეს აღმოარჩივა წინამძღვრად და იქიდგან არსებობს ამ ეკკლესიაში მონასტერი.—შუამთის ეკკლესია საკმაოდ დიდია. აქა მარხია, მარჯვენივ მხრივ, ქართველთა პოეტი თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე, რომლის ლოდს აწერია:«მწუხრის განისვენოს ცრემლმა და ცისკრისა სიხარულმა» ამ ეკკლესიასა აქვს დიდი ქვითკირის კედელი შემოვლებული, რომლის მარჯვნივ მხარეს არიან მრავალი შენობები: ბერებისათვს სენაკები, სასწავლებლისათვს ოთახები, მარანი

და სხუა. ამ შუა მთის მონასტრის დიდია, ასავალის მარჯვნივ მხარეს ხევ გამოღმა არის ძველი დაქცეული დიდი ეკკლესია, აღშენებული დავით აღმაშენებელისაგან მაშინ, როდესაც რომ ეს დავით სიყმაწვილეში ყოფილა სასწავლებლად სოფლის იყალთოს თავში, ღუთაების მონასტრის სასწავლებელში, სადაცა ასწავლიდა არსენ იყალთოელი, წ. ბერი, განზრდილი ათინაში, სად იგზავნებოდნენ მაშინ ყმაწვილები. ამ დავითის აღუშენების ეკკლესია შიო მღვიმელის სახელზედ, რადგანაც შიო მღვიმელის მხრითგან იყო დავითი. ამ აოხრებულს ეკკლესიას დიდი მლოცველნი ჰყვანან ყველიერის ხუთშაბათს, საიდგანაც რა ჩამოდიან ნასოფლები მლოცველნი მიის ჯვარცხოველის ეკკლესიის ეზოში ორი ქვა ფიალით საყველაწმინდოს სმენ, ღვინოს რა დაწვებიან გასულები.—ამ შიო მღვმის ეკკლესიაში რომ შევიდეს კაცი მართლად და უნდა ქვს გული ჰქონდეს, რომ არ წარმოუდგეს სრულის სისრულით სოფლის სიმუხთლე.—ერთი გულშემუნვარე ზედ წარწერა გვთავე, რომელსაცა წაგაკითხებთ ამ აღწერის მკითხველებსა: დავით გარეჯაში ერთი იოსცოს ბერი ყოფილა, თავადთ ანდრონიკოვიანთაგანი, ამას სწყალია მონაწეთა მერის

ალუზნდის ბერაძე ერთი აზნაური კაკაბაძე რომელსაც ბერობაში სახელ ერქვა ფილადელფო-სად. ეს ფილადელფოს ბერი ყოფილა შუამთის მო-ნასტერში, საკვირველი ნიჭიერი, მოლექსე და მე-ლოთვანი, ისე, რომ რას არ მოიგონებდა მეხანი-კურს და რას არ გააკეთებდა. მე ვნახე ს. ქისყვა-ურს თ. კაშო ერის-თავის სახლში, ამისგნით მარმარილოს ქვაზედ ამოჭრილი მზის საათი ქა-რთულის რიცხვებით და გვარუცდი. არა მგონია რომა განათლებულმა ევროპელმა ასე ჩინებუ-ლად გამართოს და ასე სწორეთ. ამ მეხანიკობასთან როგორც ზემოთ მოვიხსენიე ყოფილა მოშაირე. არ არის ეჭვი, ბევრი ლექსები დაიწერებოდა, მაგრამ ვერას გზით ვერ ვიპოვნე, თუმცა ბევრი მოვი-კითხე.— ამ ფილადელფოსის ლექსები, მარჯვნივ და მარცხნივ წარწერილი აქ ეს გახლავსთ:

საქართველოვ საქმე მაქვს გული, დრო მქონდა კეთილმყოფელი,
ვადიდე ჩემნი მოსავნი, ვტანჯე უარის მყო-ფელი,
ვეყვარდი სმოთხის ვკარად, არ ვიყავ გასაყოფელი,
(და) გინდ აწ ჩემი ნაშთით გასინჯეთ რა ამაოა სოფელი!

ნაცვალ დროსა, რომელსა იგი შენ აღმგზნებულო,
აღვსილი მადლის წყაროთი და სიბრძნით განათ-
ლებულო,
შემკული ყოვლის წესითა და ქსრედ გაბრწყინ-
ვებულო,
ვინ არ გიცქეროს, რა ცნახოს აწ ასე გაცუდე-
ბულო!....

მართლად და, კაცს ტირილი უნდა მოუვიდეს,
ამ სახსოვრის ნასგამზედ, რომელიცა დიდის გულ-
მხურვალებით და სასოებით აღუშენებია დავით
აღმაშენებელს სიყმაწვილეში.—

ტფილისის მოამბე.

უფალო რედაქტორო!

დრო არის მოვსპოთ უ. ჭავჭავაძეზე სიტყვა და შევუდგეთ სხვა უფრო სარგებლო საქმეს, რომელითაც მდიდარია ჩვენი ქვეყანა და რომელიცა უფრო სარგებლობას მისცემს ჩვენს საზოგადოებასა.

ჩვენ ვეთანხმებით უ. ჭავჭავაძეს მაზედ, რომ არც გაზლოვი ვარგა, არც მისი შეშლილი, არც შეშლილის თარგმანი, არც შეშლილის განხილვა და არც განმხილველი; მაშასადამე არა ღირს მაზედ ლაპარაკი, და მართლაცა დრო არის დაუტოვოთ ჭავჭავაძეს გზა და კვალი; რომელსაცა შესდგ-

ვოშია იყუჯალომა უმეტესი შნო მისცეს »

აჲ რაზედ მინდა თქუჱნთან მოლაპარაკება მაიმუნზედ!

ამას წინათ, როს ყიზილბაშების კრონ დაჰყვანდათ ქალაქში მაიმუნი, ვიცი მეტყჳთ: მაიმუნიც და კროც ბევრი გვინახავან ქალაქში, ღირს ლაპარაკათაო? მაგაზედ დავას არ გავიწევ, და რომ ღირს მაიმუნებზედ ლაპარაკი, ეგ მე მომანდეთ — თქუჱნს ახალს თანამშრომელს, რომელსაცა მსურს გამოსვლა მჩხაბავთ სარბიელზედ.

ამ ხუთის ანუ ექვსის წლის წინათ, მე მოწამე ვარ, მაიმუნს როდესაც მოიყვანდნენ მთელი ქალაქი ზედ დევდებოდა ხოლმე; ეხლავე ზედ აღარავინ უყურებს. სოფლებში არ ვიცი რა პატივი ზდევს, და აქვე ურჩევ ნუღარ გაისარჯებიან.

მე მინდა ვსთქუა ესა, რომ ზემოხსენებულთა კროებს და მაიმუნს შერჩათ მარტო ქალაქის ნახვა, სხუა არაფერი: სადაც დუქანთან მიიყვანდნენ თუ სახლში, ყოველგან ყარს ეყუზნებოდნენ.

მიზეზისათჳს ასეთ მაიმუნების ათვალწუნებისა შორის არ წავალ. შემდეგ ოპერებისა,

სადაცა გული და სული კაცისა სტკბება, — შემდეგ მისა, საიდამ იმ გვარი თვალით მოსაცქურველი სათამაშოები აღარ ეჩაშნიკება.

აქ უადგილო არ იქნება გითქვა რამე მაიმუნებზედ საზოგადოთ.

ბინა ანუ სამშობლო მამული მაიმუნთა არის აზია, აფრიკა და ამერიკა; ისინი არიან სხვა და სხვა გვარნი, სახელდობ: 1) ორანგუტანგი, 2) კიმპეზეი ანუ ყოკო, 3) მონა, 4) პავიან, 5) პაპიონ, 6) რიყი რევუნ.

პირველი გვარნი მაიმუნნი, ესე იგი: ორანგუტანგნი ეხლა იშვიათნი არიან; ძველს დროს თურმე დიდი ხროვა და ხროვა დადიოდნენ, როგორათაც ყარაიაზე ჯეირნები.

საბერძნეთის მწიგნობრული გეოგრაფი სტრაბონ მოგვითხრობს; როდესაც ალექსანდრე მაკედონელი მოვიდა თავის გამარჯვებულ მხედრობით ინდოეთსა, მაშინ წინ დაინახა ხროვა ორანგუტანგთა, რომლებიც მიიღო ყვერო მეტად მტრის ჯარიზედ და უბძანა თავის მხედართ შეტევა მტრისა. მაგრამ იმ დროს გვერდით შეხვდა ალექსანდრეს მეფე თაქსილი, რომელმაც გამოიყვანა ის უმეცრები დამ, და აუხსნა იმას, რომ მტრათ მიღებუ-

ლნი არიან მაიმუნები »

ამ თორმეტის წლის წინათ პარიჟის ბოტანიის ბაღში იყო ორანგუტანგი, რომლისაც მოძრაობა, მიხრა-მოხრა და მეგობრობა საოცრათ ემგზავსებოდნენ კაცისას; ის დეეჩვია ჭამას კოვზით; დალევას სტაქნით; მარამ ვერას ლონისძიებით ვერ ასწავლეს სუფრაზე სამსახური, ამისათვს რომ დიდხანს ვერა დგებოდა უკანა ფეხებზე და იქამდინ მსუნაგი იყო, რომ რა საჭმელესაც გაატანდნენ სუფრაზე მოსატანათ, გზაში შესჭამდა. უყვარდა ხალხი, ზედამხედავის შვილებთან ქონდა დიდი მეგობრობა, ყმაწვილებს ეთამაშებოდა ფრთხილათ, ეშინოდა არა გატკინო რაო; დიდებთანკი თავისუფლად იქცეოდა.—საჭმელების გარჩევა არა ჰქონდა; ერთნაირი მადით სჭამდა რასაც მიუტანდა; თევზს და სხვა ფხიანს რასმე სიფრთხილით სჭამდა არ დაიხრჩობოდა; ტკბილეულის მალიან ეტანებოდა, ასე რომ, რომესაც მაღალი იყო და მიუტანდნენ მურაბას ჰურზე დადებულს, მურაბასკი შესჭამდა და ჰურს გადააგდებდა.

კაპიტანი გემისა, რომელმაც მოიყვანა

პატარა ორანგუტანგი პარიზში, რამდენსამე წლის შემდეგ დაბრუნდა ფრანციაში და მოვიდა იმასთან სანახავათ. ორანგუტანგმა დაუწყო გამტკერებული ცქერა, ცდილობდა მოეგონებინა ვინ იყო სტუმარი. ბოლოს ერთბაშათ ეძგერა კისერში, ასეთ ნაირათ მოეხვა სიხარულით, კინაღამ დაარჩო, ხან შეახტებოდა, ხან როგორღაც ცდილობდა ესიამოვნებინა ძველის მეგობრისათვის.

მაიმუნებში ყველაზე გონიერაა, მიღებულია ყოკო. მოგზაურთ უნახავთ ლოან-გოში ყოკო, რომელსაც მოჰქონდა წყალი, ტყეში დადიოდა შეშის მოსატანად, ჰგვიდა ოთახს, აგებდა ქვეშსაგებს და რეცხდა ჭურ-ჭელს.

მოგზაური გრანპრე გაოცებულია ამ პი-რუტყვს მიხვედრილობას. აი რასა სწერს ის: «მე ვნახეო ყოკო, რომელიც ემსახუ-რებოდა გემზე, იმან ისწავლა ფეჩის გახუ-რებაო და ფრთხილობდა ცეცხლი არ გადმო-ვარდეს გემში არ დაიწვასო; კარგათ იცო-დაო, როდესაც ფეჩი ისე განელდებოდაო, რომ დრო იყო პურის შეწყობისა და თავის დროზე შეატყობინებდაო პურის

მცხობელის — სურვილით აგზავნიდაო ყოველ-ლის მას გემგზავნიდაო, რასაც სხვა მაგრო-ლის სენით; როდესაც საჭირო იყო იალქნების გამართვა, მოხელებულთ, მწვრთველი და რი-გიანი აგზავნიდა თვითეულის სამის კაცის ოდე-ნასაო.»

ყოვლების ზინა არის ღვინის ზიაზანი ტყეები; ჰსცხოვრებენ რამდენიმე კომლობა ცალკ ცალკე; გაკეთებული აქვსთ ქოხები ხის შტოებისა, რომ მზე და წვიმა არ ჩაუ-ვიდეთ, ასე რომ კაცს ეგონება სოფელი, ხალხი ჰსცხოვრებსო. გაჭირებაში ერთმან-ერთის შველიან; ვინიცობაა მონადირეებმა დას-ჭრეს ერთი ერთი მათგანი ისრით ანუ თოფით, მაშინვე გამოართმევენ ისარს ანუ ტყვიას, სა-დაცა დაჭრილის ბალახს დაადებენ ჭრილო-ბაზე და შეუხვევენ.

მარამ ყველაზე გასაკვირველი ეს არის ყოვლებისა, რომ თავიანთ მკვდარს მარხვენ. ამოსთხრიან საფლავს, ჩასდებენ მკვდარს, ზედ წააყრიან მიწას, დააწყობენ ფოთოლს და ზედ დაადებენ სამს წყლის ლოდებს, რომ მძოვრი აფთარმა ანუ სხვამ მხეცმა არ ამო-იღოს.

ერთის სიტყვით ყოვლის საოცარი მგზავსე-ბა აქვს ადამიანისა. ნეგრები ფიქრობენ, რომ ყოვლი არა ლაპარაკობს სიზარმაცისაგან, და არა ზრდებს თავს კაცობაზე ამიტომ რომ, მათსავით არ დაიმონავოსთ. ახე დარწმუნე-ბულები არიან ნეგრები თავიანთ ფიქრზე, რომ როდესაც შეხვდებიან ხოლმე ტყეში, დაუწყებენ ხოლმე ლაპარაკს იმ აზრით, რომ სიტყვა წამოაცდენინონ; მაგრამ იაფათ არ დაუჯდებათ ამ გვარი გამოლა-პარაკება: ყოვლები დადიან ორს უკანა ჴელე-ბზე და წინა ჴელებით, ჯოხის მაგიერ, უჭი-რავს ხის ტოტი და ნეგრებს ძალიან მიბეგ-ვენ ხოლმე.

ავი არსად დაილეგა. აგრეთვე მაიმუნებ-შიაც ბავიანი, ბაბიონ და რევყუნი საზარელ-ნი არიან. მრთელი დღე სულ შორზედ დგანან: იმათი დროს გატარება ის არის რომელი მოკლიან, რა დაანგრიონ; არც ეში-ნიანთ თოფისა და ქვაანასხმელისა ასეთი ღრია-ალი იცის, რომ იმის ხმა ისმის ორს ვერ-სზედ.

თუ არ შევაწყინეთ თავი, ვიტყვ ცო-ტაოდენს იმ თვალით მაქცეურ წარმოდგენა-

გზზედ ფრანციუზის ფილოსოფისაგან, რომელისაც მე მნახველი ვარ. ის თვალთამაქცობა რაღა თვალთმაქცობა იქნება, რომ შეიძლოს ჩვემა უმეცარმა კაცმა იმისა აღწერა. მაგრამ მოვიყვან ერთს მაგალითს ფილოსოფს მოქმედებისას, რომლებთაგანიც მიიღებთ უმცირეს ცნობას იმის ჴელოვნებისას.

ვიქნებოდით მაყურებელნი ოთხმოცამდინ. გამოიტანა ოთხი ქათმის კვერცხი და დაფურიგა ხალხს; გამოართვა ოთხი ბეჭედი სხვა და სხვა პირს; უკანვე წაიღო კვერცხები, რომლებიც ჩააწყო ტავაში, რაშიაც აგრეთვე ჩადო ბეჭდები, ზედ დაასხა სპირტი, წაუკიდა ცეცხლი და ჩამოატარა ხალხში—რომ ზერვით ვერ ჩააქრო ტავაში ალი, დახურა თავი.

აბა, როგორ გგონიათ? კვერცხები ტავაში თოხლოთ შეიწვნენ თუ როგორათ? აჲ საკვირველება საკვირველებათა! ტავას თავი ახადა, საიდგანაც გადმოფრინდა ოთხი ტრედი, რომლებსაც ყელზე გაკეთებული ჰქონდათ ბეჭდები.

მოულოდნელმა გამოცხადებამ საზარელის კუდიანის ვარსხვლავისამ მაიმუნებიც დაგვა-

ვიწყა და იმის მგზავსებაც.

ამ ვარსკვლავზე ბევრი ჭკვანი და სწავლული თავები დააფიქრა. შესანიშნავი ეს არის, რომ ვარსკვლავთ მრიცხველთა ვერ გაიწინასწარმეტყველეს იმისი მოვლენა და მათ მოულოდნელად გამოჩნდა ისი. ვარსკვლავთ მრიცხველნი გვარწმუნებენ, ვითომც ახლად მოჩვენებულის ვიდრიანს ვარსკვლავს ეჭიროს ცაში სივრცე სამოც და ათი მილიონი ვერსი, იმყოფებოდეს ახლოს ჩვენის მიწისა ას სამოც და თხუთმეტ მილიონ ვერსზედ და იყოს ის, რომელიც სამას წელიწადში ერთხელ დეენახვება ხალხს და, რომელმაც ისე შეაშინა კაროლი კარლი მეხუთე, რომ სამეფო ტახტს თავი დაანება და შევიდა მონასტერში ბერად.

რაც უნდა იყოს, ამ გვარი ვარსკვლავი სიკეთეს არას მოასწავებს და გვითხრობს ომიანობას. მართლიათაც, ამოვიდა ვარსკვლავი და ჩვენ ჟურნალში მოხდა საშინელი ბრძოლა, რომელიც ჯერ ხანათ მშვდობიანათ გათავდა, — მხოლოდ ერთი იმათგანი დაიჭრა მკლავში, რომელიცა დაუშავდა ისე, რომ ძნელიადღა გამოადგება წერაში.

ბოდიშს ვიხდი თქუენთანაც და ცისკრის მკითხველთანაც, რომ სასიამოვნო ამბის გამოცხადება მომიხდა ამ წერილის ბოლოს.

ხმა ისმის, რომ მალეს დროს ქალაქის ოთხსავე კუთხეში იმართებიან სასწავლებლები, სადაც შეუძლიან სწავლის მიღება მდიდართა და ღარიბთა; დიდთა და პატარათა; კეთილშობილთა და გლეხთა და, სადაცა სხუათა შორის, ასწავლიან ქართულის ენას. — ერთს წელიწადს შემდეგ ამდენი მკითხველი ეყოლება, იმედია, თქუენს ცისკარს, რომ მაშინ აღარ შეგეძლებათ სამდურავი ქართველებთან. და მაშინ თქუენი ახლად გამოწერილი ლონდონიდგან სტანბა ველარ აუვა ბეჭდვას. აი პირველი ნაყოფი განათლებულთა ყმაწვილთა კაცთა! შეგვიძლიან გაბედვითა ვსთქუათ, რომ ეხლანდელნი ყმაწვილნი კაცნი არა გვანან იმათ, რომლებზედაც ჩუენი პოეტი თ. გიორგი ერისთავი იტყჳს:

«ეხლანდელი ყმაწვილები,
თითქოს იყვნენ ანგლიჩნები,
გამხდრები, მალათ ყვითლები,
პირზე ბრინჯ შეღებილები

ოქტომბრის თვეში იქნება ტფილისში დოლი, რომელზედაც მოვილაპარაკებ ცისკრის მკითხველებთან.

ზიროთვსელი.

რედაქციისაგან.

ზოგჯერ მოხდება ხოლმე, რომ კაცის ბუნების სისუსტეს მოსდევს სხჳა ჳსასტიკესი სენი; სენი ყოვლის გესლითი სავსე და ყოვლის ბოროტებითა ესე, თჳთქმის სულის მომაკვდინებელი სენი არსებობს იმ გონიერთ ცხოველთა შორის, რომელთაცა ვერ მოუსვენიათ და დღე მუდამ იმასა ფიქრობენ, რა ქმნან იმისთანა, როგორ იმოქმედონ და როგორის თჳსებით მოიქცენ, რომ ავნონ, არათუ მხოლოდ ერთს პირს, მრავალს საზოგადოებასაცკი, თუ მარჯვეთ მოახერ-

ხეს.—მაგრამ ნათქვამია ქართულად, «ტყუილს და სიცრუეს მოკლე ფეხები აქვსო.» ამას მოგახსენებთ საყვარელნო, ჩუენის «ცისკრის» მკითხველნო» აი რაზედ: კახეთიდგან მივიღეთ ცნობა, რომ ზოგი ერთი, რასაკვირველია იმ ბატონთ, რომელნიცა მოვიხსენიე ზემოთ; დაუგდიათ ხმა, ვითომც იანვრიდგან ჩუენი «ცისკარი» გამოვიდოდეს სხჳს მხედველობასა ქვეშ. ეს სიცრუეა და დაუჯერებელი. არათუ სხჳს მხედველობასა ქვეშე გამოვალს იანვრითგან, არამედ ჩუენისავე წინამძღოლობით, მხოლოდ უნდა მივსცეთ სივრცე და დავიახლოვოთ ზოგი ერთნი ჩუენის «ცისკრის» უკეთესნი თანამშრომელნი, უფრო ახლა, რომ ადვილ მამულის მართჳს საზოგადოებამ, ესე იგი თვითონ მთავრობამ, ინება მონაწილეობის მიღება იმ აზრით, რომ ერთს ნაწილში იბეჭდებოდეს დღეის შემდეგ ვრცლად ადგილმამულის მართვის შესახები სტატიები. ამ დღეებში მოანდეს რედაქციას ფრანციზულითგან თარგმნა ჩინებულის წიგნისა, რომელსაც ეწოდების «დარიგება, თუ როგორ მოიქცეს მიწის მხვნელი მიწის შე-

მუშავების დროს» და რომელიცა შეიცავს ას ოც ფურცელს. ამავე წიგნში ჰპოებთ მსაჯვრობას სხჳა და სხჳა გვარის ახლად შემოღებულის გუთნებისა, ფარცხისებისა, გასანიებელის მაშინებისა, ერთის სიტყჳთ რაც რამ ეკუთვნის სოფლიურს მუშაობას. რედაქცია ამ წიგნის თარგმნას შეუდგა ზეპირითად და იმედოვნებს მოკლეს დროში წააკითხოს «ცისკრის» ჴელის მომწერთა. თუ აქედან შეადგინეს ზოგთა ეს აზრი, რედაქციას სხჳა ცვლილება მიეცეს იანვრითგან, რომ «ცისკარი» ამ ორ თვეში შემცირებით გამოდის, ამის მიზეზნი ჩუენ არ გახლავართ. ამ ახლოს დროში გარდაიცვალა ღრმად დახელოვნებული ქართულის ენაში ქართულის ენის ცენზორი მღვდელი ევგენ ალექსიევი, რომლის სიკჳდილისგამო რამდენთამე სტატიათა მიეცათ დაბეჭდვის დაბრკოლება.

ბრწყინვალეო კნეინავ ბარბარე ჯორჯაძისავ! თქჳენგნით წარმოგზავნილი რედაქ-

ციაში თ. ილია ჭავჭავაძეზედ დაწერილი «პასუხზედ პასუხი» მივიღეთ და გვსურდა დაგვებეჭდა პირველისავე წიგნის ნომერში, მაგრამ ჩვენდა სამწუხაროდ, წარგზავნილი ცენზურაში, ცენზორის გარდაცვალების დროს როგორღაც მომხვდარა და დაკარგულა. თუმცა ბევრი ვეძიეთ, მაგრამ ვერას გზის ვერ მოვიპოვეთ. ამისთჳს უმდაბლესად ითხოვს რედაქცია მოტევებასა იმედითა მით, რომ რედაქციას არ დასდებს ბრალსა. და უკეთუ გსურსთ მაინც და მაინც დაბეჭდვა, გთხოვთ შავი წარმოგზავნოთ და დაიბეჭდება უსათუოდ.

რედაქტორი კერესელიძე.

გასწორება შეცთომათა, დაბეჭდილის ცისკრის მაისის ნუმერში. —

დაბეჭდილია. წაიკითხე.

გვერდი. — სტრიქონი.

2	24	1867.	—	1861.
56	16	თივისთან.	—	თივასთან
«	22	შეემლოება.	—	შეეხება.
57	3	შვრივა.	—	შვრივის ანუ
57	16	მომაცემის	—	მომაცემით.
58	9	მოგების	—	მომგების.
61	6	ცხოველი	—	ცხოველნი.
61	16	რჩობა	—	რჩოლა.